

Günümüz Ölçü Birimlerine Göre Tarım Ürünlerinin Zekât Nisabının Tespiti*

Determination of Zakat Nisab for Agricultural Products According to Today's Units of Measurement

Abdumelik Kutluay**

Öz

Zekât ibadetiyle mükellef olabilmek için aranan şartlardan biri de zekâta tabi malların nisab miktarına ulaşmış olmasıdır. Zekât mallarından olan toprak mahsullerinin nisabı eski hacim ölçü birimleriyle belirlenmiştir. Günümüzde Hz. Peygamber dönemindeki ölçü birimlerinin bulunmaması ve tarım ürünlerinin ağırlık ölçü birimleriyle miktarlarının belirlenmesi, nisabın yeniden tespitini gerekli kılmıştır. Bu çalışmada, tarım ürünlerinin zekât nisabı günümüz ölçü birimlerine göre tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede eski hacim ölçü birimlerinin ağırlık ölçü birimlerinde karşılıkları belirlenmeye çalışılmıştır. Konuyla ilgili olarak Hanefiler ile cumhur arasındaki ihtilafa değinilmiş ve iki farklı görüşe göre de nisab belirlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca avuç hesabına göre nisabın belirleneceği görüşünden hareketle tarafımızca birtakım ölçümler yapılmış, elde edilen veriler okuyucuya sunulmuştur. Tarım ürünlerinin ağırlık miktarlarının birbirinden farklı olması sebebiyle her bir ürün için ayrı ayrı ölçümler yapılmıştır. Nisabın tespitine yönelik ortaya konulan görüş ve metodlar değerlendirilmeye tabi tutulmuştur. Ayrıca hacim ölçü birimleriyle ölçülmeyen ürünlerin nisablarının nasıl tespit edileceği tartışılmış ve elde edilen sonuçlar makalede sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler

Zekât, Öşür, Toprak Mahsulleri, Nisab, Ölçü Birimleri, Vesq

Abstract

A condition required for zakat obligation (an obligatory alms-giving in Islam) is that the goods subject to zakat should reach a certain amount (nisab). The nisab of agricultural products, which are among the zakat goods, was determined by the old volume measurement units. The absence of measurement units in the time of the Prophet and the determination of the amount of agricultural products in weight units rather than volume have made it necessary to redetermine the nisab in the present time. In this study, the nisab for different agricultural products was determined according to today's measurement units. In this context, the equivalents of the old volume measurement units are determined in the modern weight measurement units. The conflict between the Hanafis and other scholars on the issue is mentioned, and the nisab is determined according to the two views. In addition, based on the view that the nisab shall be determined by using the palm, we made some measurements and presented the results. As the density of agricultural products differ, separate measurements were made for each product. The opinions and methods proposed for determining the nisab were evaluated. Further, the nisab of agricultural products that cannot be measured using volume measurement units is discussed, and the results are presented.

Keywords

Zakat, Agricultural Products, 'Usyr, Nisab, Units Of Measure, Wasq

* Bu makale, Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu tarafından 6-7 Eylül 2021 tarihlerinde Ankara'da düzenlenen Öşür Hesaplamaları ile İlgili Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısında "Farklı Tarım Ürünlerine Göre Öşür Nisabının Tespiti" başlığıyla sunulan tebliğe dayanarak hazırlanmıştır.

** Sorumlu Yazar: Abdumelik Kutluay (Arş. Gör./ Doktora Öğrencisi), Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı, Ankara, Türkiye / İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Hukuku Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye. E-posta: abdulmelik.kutluay@asbu.edu.tr ORCID: 0000-0002-3176-1043

Atf: Kutluay, Abdumelik. "Günümüz Ölçü Birimlerine Göre Tarım Ürünlerinin Zekât Nisabının Tespiti." *darulfunun ilahiyat* 33, 1 (2022): 209–245. <https://doi.org/10.26650/di.2022.33.1.1052776>

Extended Summary

Zakat, which is one of the basic principles and worships of Islam has certain conditions. One of these conditions is that the property subject to zakat should reach the certain amount, which is called nisab. In the time of Prophet Muhammad (PBUH), the nisab of the crops from the zakat goods was determined in volume measurement units. At present, the absence of these old measurement units and the determination of the quantities of crops with weight measurement units necessitated the nisab redetermination. In this study, we determine the nisab of crops according to today's measurement units. The study is based on two assumptions: all crops are subject to zakat and the measurement of nisab is a must for zakat.

A comprehensive study has not yet been conducted to determine the zakat nisab of different agricultural products according to today's measurement units. The Muslim jurists of the modern period only determined the zakat nisab of wheat according to today's measurement units, and they were content to state that the nisab of other products was at or close to this amount. However, all agricultural products do not have the same weight for a certain volume; some are heavier, and some are lighter. Therefore, generalizing the same amount of nisab for all agricultural products according to the weight unit is not a proper approach, the nisab should be determined separately for each product.

The jurists agreed that the nisab for crops is determined by wasq. Wasq is an old unit of volume measurement, which is equal to 60 sâ', another old measurement unit. A sâ' is equal to 4 mudd. The jurists disagreed on their volume. According to Hanafis, except for Imam Abu Yusuf, sâ' 8 ratl, whereas according to most jurists, the volume of a sâ' is 5.33 ratl. After presenting and discussing the evidence of both views, we conclude that the opinion of the majority is preferable. Because when the measurement of sâ' which is used during the time of the Prophet (PBUH) is done by weight measurement units, it is very close to 5.33 ratl. Another point that supports this view is that the practice of the people in Medina is in this direction, and there is no conflict among them on this issue.

The equivalents of the nisab, which was determined by volume measurement units, in weight units were determined by the jurists based on ratl and dirham. The weight of the ratl was determined according to the weight of the corresponding dirham. According to Malikis, a ratl is equal to 128 dirhams, whereas it is 128,57 and 130 dirhams for Shafi'is and Hanafis, respectively. Therefore, if the equivalent of the dirham in today's measurement units is determined, it will be possible to determine the equivalents of other measurement units. Scholars of four madhhabs unanimously agreed that dirhams and dinars issued during Abd al-Malik Ibn Marwan period were the same as in Islamic jurisprudence. In addition, the scholars agreed that a dirham is equal to 7/10 of a dinar. There is a general consistency among jurists that a dinar is equivalent to 4.25 grams. So, in this case, the dirham is equal to 2.97 grams.

There is a general consistency among the jurists that the dirham is equal to 2.97 grams. Therefore, it is possible to determine the equivalents of other measurement units and the zakat nisab based on the dirham. Najm ad-din al Kurdi and Zakat House Kuwait preferred the opinion of the majority regarding the ratl equivalents of volume measurement units. Accordingly, the equivalents of other old measurement units and nisab in today's measurements are as follows

Ratl	$128,57 \times 2,97$	=	381,85	g
Mudd	$1+(1/3) \times 381,85$	=	509,14	g
Sâ'	$4 \times 509,14$	=	2036,55	g
Wasq	$60 \times 2036,55$	=	122,19	kg
Nisab	$5 \times 122,19$	=	610,96	kg

After our research, we concluded that this view seems accurate because the measurement units of mudd, sâ' and wasq belonging to the period of the Prophet (PBUH) are not used at present. However, the equivalent of a ratl in terms of dirhams has been calculated. Therefore, it would be a correct method to determine the gram equivalents of the old volume measures based on this.

Najm ad-din al-Kurdi and Zakat House Kuwait determined the nisab of wheat according to today's measurement units. From this perspective, we tried determining the nisab of other agricultural products and conducted measurements with precision scales. The weighted average of the products with different types was taken. The study presents gram equivalents of mudd, sâ', wasq, and nisab for different agricultural products.

Qaradâwî, who is one of those who try to determine the equivalents of volume units in today's weight units, based on the majority opinion determined the kilogram equivalent of sâ' based on the Egyptian ratl. He stated that 4.8 Egyptian ratl equals 2.176 kg; therefore, the weight of wheat in one sâ' is 2.176 kg. According to Qaradâwî, the equivalents of volume measurement units in today's measurement units and the nisab of zakat are as follows.

Mudd	$2,176/4$	=	544	g
Mudd	$2,75/4$	=	0,687	l
Wasq	$2,176 \times 60$	=	130,5	kg
Wasq	$2,75 \times 60$	=	165	l
Nisab	$2,176 \times 300$	=	652,8	kg
Nisab	$2,75 \times 300$	=	825,0	l

Muslim Jurists such as Majid Abu Rakhiya, Abd al-Razzâq al- Al-Masry, and Lotfi Alyan also reached similar conclusions. Trying to determine the equivalents of sâ' in weight units based on mithqal and dirham, Abdullah bin Sulaiman Al-Manea also reached similar results. Based on the results of Qaradâwî, we made measurements to determine the nisab of other agricultural products; the obtained results are presented in the article.

Some contemporary jurists have determined the equivalents of volume measurements in today's measurement units according to the Hanafis. For example, Ali Gomaa Muhammad determined the equivalents of measurement units according to the Hanafis, as follows.

	Hanafis	
Dirham	3,125	g
Dinar	4,25	g
Rtl	406,25	g
Mudd	812,5	g
Sâ'	3,25	kg
Wasq	195,0	kg
Nisab	975,0	kg

Some researchers, such as Ghaleb Muhammad Keraim and Walther Hinz, have reached similar conclusions. Based on the results, we determined the nisab of other products according to the Hanafis and presented them in the article.

According to some jurists, mudd should be determined from the amount of grain that the palms of a medium-sized human can handle. In this context, Permanent Committee for Scholarly Research and Ifta' (Saudi Arabia al-Lajna ad-Dâima lil-Buhût al-'Ilmiyya wal-Iftâ') stated that a sâ' weighs approximately 3 kg of the product. Council of Senior Scholars (Saudi Arabia Majlis Hay'at Kibar al-'Ulama) stated that the mudd equals 650 g. Accordingly, sâ', wasq, and nisab are equal to 2.6, 156, and 780 kg, respectively.

To determine the amount of mudd by palm calculation, we made measurements with 31 people, and the obtained data are presented in the article. As a result, we observed that the average weight of wheat, which can be grasped with medium-sized hands, was around 390 g. Other agricultural products were also measured on the basis of the mudd measurement, and the results are presented in the article.

Consequently, we concluded that it is inappropriate to determine the zakat nisab based on the palm calculation method because the zakat nisab was determined using the mudd, sâ', and wasq scales in the time of the Prophet (PBUH). Moreover, medium-sized human hands, which are the bases for determining the mudd, vary among regions. In our study, we found the average volume of mudd of those with medium-sized hands as 390 g, whereas it was 650 g in the mudd measurements made by the Saudi ulema. A significant difference emerged between the two measurements. In this case, there will be uncertainty about which one to take as the basis.

The zakat nisab of agricultural products is determined in volume measurement units. However, some products, such as cotton and saffron, are not measured by volume measures. Different views on how to determine the zakat nisab of such products are reviewed in the article.

According to Abu Yusuf, agricultural products that are not measured with a wasq are subject to zakat when their nisab value reaches the nisab value of the grain with the lowest price. Moreover, for Imam Muhammad, the nisab is determined on the basis of the largest measurement unit in which they are measured. In our opinion, Abu Yusuf's view on this issue is preferable because the volume measurement units differ among regions. Therefore, based on the opinion of Imam Muhammad, the zakat nisab will vary among regions. In addition, Abu Yusuf's opinion should be preferred in terms of determining standard amounts for the zakat nisab. However, as Qaradâwî and Zakat House Kuwait stated, it would be more accurate to take the product with a medium value as the basis because Islam observes the rights of property owners as well as the poor.

Giriş

İslam'ın beş temel esasından biri olan zekâtla mükellef olmak için birtakım şartlar aranmaktadır. Bu şartlardan biri de zekâta tabi malların nisaba ulaşmış olmasıdır. Zekât malları arasında yer alan toprak ürünlerinin zekât nisabının Hz. Peygamber dönemindeki hacim ölçü birimleriyle tespit edildiği görülmektedir. Günümüzde o dönemde kullanılan ölçü birimlerinin bulunmaması ve tarım ürünlerinin miktarlarının ağırlık ölçü birimleriyle belirlenmesi, zekât nisabının da bu yeni ölçülere göre tespit edilmesi ihtiyacını doğurmuştur. Çağdaş âlimlerin henüz böyle kapsamlı bir tespit girişiminde bulunmaması, bizi böyle bir çalışma yapmaya sevk eden etkenlerin başında gelmektedir. Bu çalışmamızda tarım ürünlerinin zekât nisabı çağdaş ölçü birimlerine göre tespit edilmeye çalışılacaktır.

Toprak ürünlerinden hangilerinin zekâta tabi olduğu konusu, fakihler arasında ihtilafıdır. Sadece stoklanabilen ürünlerin zekâta tabi olduğunu ileri sürenler olduğu gibi; bu tür ürünlerden sadece temel gıda maddesi olma özelliğini taşıyanlarda zekâtın vacibin olduğunu belirtenler de bulunmaktadır. Bazılarına göre ise yalnızca stoklanabilen ürünlerden keyfî olanlarda zekât ödenmelidir.¹ Ebu Hanife (ö. 150/767) ise odun ve ot gibi ziraat amacı olmaksızın yetişenler dışında tüm toprak ürünlerinde zekâtın vacip olduğu görüşündedir.² Günümüzde başta Din İşleri Yüksek Kurulu ve Kuveyt merkezli Beytü'z-zekât gibi fetva kurulları olmak üzere birçok kurul ve fakih tarafından bu görüş benimsenmiştir.³ Bu çalışmada konuyla ilgili mevcut tartışmalara girmeden Ebu Hanife'nin tüm ürünlerde zekâtın vacip olduğu görüşü özelinden konu ele alınacaktır.

Tarım ürünlerinin zekâtıyla ilgili fakihler arasında tartışılan diğer bir konu da toprak mahsullerinde nisabın aranıp aranmadığı meselesidir. Ebu Yusuf (ö. 182/798) ve İmam Muhammed'in (ö. 189/805) de içerisinde bulunduğu fakihlerin büyük bir çoğunluğuna göre nisab şarttır. Modern dönem fakihlerinin çoğunluğu da bu görüştedir. Bu görüşte olanlara örnek olarak Vehbe Zuhaylî (ö. 2015), Mehmet Erkal (ö. 2015) ve Yusuf Karadâvî gibi âlimlerin yanı sıra Beytü'z-zekât ve Din

1 İbn Kudâme, *el-Mugnî* (y.y.: Mektebetü'l-Kahire, 1968), 3/2-3; İbn Hacer el-Heytemî, *el-Minhâcü'l-ğavîm* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000), 223-224.

2 el-Kasânî, *Bedâiu's-sanâi' fi tertîbi's-şerâi'* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986), 2/59.

3 Beytü'z-zekât el-Kuveytiyye, *Ahkâm ve fetâvâ'z-zekât* (b.y., 2019), 105.

İşleri Yüksek Kurulu gibi bazı fetva kurulları gösterilebilir.⁴ Ebu Hanife'ye göre ise tarım ürünlerinde nisab şartı aranmaz.⁵ Bu çalışmada nisabın şart olup olmadığıyla ilgili tartışmalara girilmeden, cumhurun görüşünden hareketle konu incelenecektir.

Toprak mahsullerinde nisabı şart koşan fakihler, zekât nisabının 5 vesk olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. Veskin 60 sâ', 240 müd olduğu da ittifak edilen konulardandır. Bunların zekât nisabının yeniden tespit edilebilmesi için Hz. Peygamber döneminde kullanılan bu eski hacim ölçü birimlerinin günümüz ölçü birimlerine göre karşılıklarının belirlenmesi gerekmektedir. Günümüzde tarım ürünlerinin ağırlık birimleriyle miktarlarının tespit edildiği bilinen bir gerçektir. Bu durumda Hz. Peygamber döneminde kullanılan hacim birimlerinin istiap hacimlerinin (aldığı ürünün ağırlığının) tespiti gerekmektedir.

Bilindiği üzere, tarım ürünlerinin özgül ağırlıkları birbirinden farklıdır. Ayrıca türüne göre değişse de ürün taneleri arasında boşluklar oluşmaktadır. Boşluğun olup olmaması, ya da az veya çok olması da ürünün ağırlık miktarında farklılığa neden olmaktadır. Bu da tarım ürünlerinin ağırlık ölçü birimleriyle nisabları belirlendiğinde aralarında önemli farklılıkların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla tüm tarım ürünleri için ağırlık birimine göre aynı nisab miktarı belirlemek doğru olmayıp her ürün için ayrı ayrı nisab tespit edilmelidir.

Farklı tarım ürünlerinin zekât nisabının günümüz ölçü birimlerine göre tespit edilmesine yönelik kapsamlı müstakil bir çalışma henüz yapılmamıştır. Modern dönem fakihlerinin buğdayın zekât nisabını günümüz ölçü birimlerine göre belirledikleri, diğer ürünlerin nisabının da bu miktarda ya da buna yakın olduğunu ifade etmekle yetindikleri görülmektedir. Bu bağlamda konuyu ele alan Karadâvî buğdayın zekât nisabının 653 kg olduğunu, diğer ürünlerin nisab miktarlarının da buna yakın olduğunu belirtmekle yetinmiştir. Necmeddin el-Kürdî, İbn Bâz (ö. 1999), Muhammed Revvas Kal'acî gibi fakihler ve Lecnetü'l-fetvâ ed-dâime ve Din İşleri Yüksek Kurulu gibi fetva kurulları da sadece buğday nisabını günümüz ağırlık birimine göre tespit edip diğer ürünlerin nisablarının buna yakın olduklarını belirtmeyi yeterli bulmuşlardır. Beytü'z-zekât ise yalnızca buğday ve hurmanın nisabını belirlemiştir.

4 Yusuf Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1973), 362-363; Vehbe Zuhaylî, *Beytü'z-zekât el-Kuveytiyye*, Erişim Tarihi: 01.07.2021, 177-178, <https://webapps.zakathouse.org.kw/pdf/qazaya.pdf>; Mehmet Erkal, "Toprak Mahsüllerinin Zekâtı: Öşür", *İHAD*, 9 (2007) 9-36; *Beytü'z-zekât el-Kuveytiyye*, Erişim Tarihi: 30.06.2021, 453, <https://webapps.zakathouse.org.kw/pdf/qazaya.pdf>; Din İşleri Yüksek Kurulu, Erişim Tarihi: 30.06.2021, <https://kurul.diyaret.gov.tr/Cevap-Ara/419/urun-elde-etmek-icin-yapilan-masraflar--osur-verilirken-dikkate-alinir-mi-?enc=QisAbR4bAkZg1HImMxXRn5PJ8DgFEAoa2xtNuyterRk%3D>

5 Kasânî, *Bedâiu's-sanâi*, 2/59.

Din İşleri Yüksek Kurulu tarım ürünlerinin nisabının 653-1000 kg arasında değiştiğini belirtmiştir.⁶ Fakat belirlenen bu taban ve tavan miktarlarının neye göre tespit edildiği belirtilmemiştir. Hâlbuki arpa, mısır gibi ürünlerin buğdaydan daha hafif oldukları ve dolayısıyla nisab miktarlarının daha az olduğu bilinen bir gerçektir. Ayrıca 653 kg ile 1000 kg arasında önemli bir fark olması ve hangi ürünün nisabının ne kadar olduğu konusunda açıklama yapılmaması kurul fetvasının belirsizlikler içermesine sebep olmakta, buna bağlı olarak da müsteftinin verilen fetva ile amel etmesi zorlaşmaktadır. Örneğin 700 kg fasulyeye sahip çiftçi, bu ürününün zekâta tabi olup olmadığı konusunda zihninde tereddütler yaşayacaktır. Zira taban miktar esas alındığında bu ürün zekâta tabi olacaktır. Tavan miktar esas alındığında ise zekâta tabi olmadığına hükmedilecektir. Bireylerin zekâtla mükellef olup olmadıklarının belirlenmesi sahip oldukları malların zekât nisabına ulaşip ulaşmamasına bağlıdır. Bu nedenle günümüz ölçü birimlerine göre tarım ürünlerinin zekât nisabı net bir şekilde ortaya konulmalı ve belirsizlikler ortadan kaldırılmalıdır.

Bu önemli konunun şimdiye kadar çalışılmamasının sebebi şu muhtemel gerekçeler olabilir: Birincisi, buğdayın ağırlığının diğer ürünlerin ağırlıklarının ortalaması olarak düşünülmesidir. Dolayısıyla ağırlık ölçü birimlerine göre ağırlığı orta derecede olan buğdayın zekât nisabını hesaplayıp diğerlerinin de nisablarının bu şekilde olduğunu belirtmek yeterli görülmüş olabilir. Nitekim bazı fakihler, zekâta tabi ürünlerin hepsinin nisabının 653 kg olduğunu belirtmişlerdir.⁷ İkincisi, diğer ürünlerle buğdayın nisabı arasında çok ciddi farklar olmadığı düşünülerek bu farklılığa yer vermeye gerek duyulmamış olabilir. Üçüncüsü, her ürünün ağırlığının birbirinden farklı olması nisab miktarlarının belirlenmesini güçleştirmiştir. Ayrıca tarım ürünlerinden hangilerinin hacim ölçü birimiyle (vesk) ölçülüp ölçülmediği ve buna bağlı olarak her bir ürünün nisabını kilogramla ayrı ayrı tespit etmenin zorluğu böyle kapsamlı bir çalışmanın yapılmamış olmasının sebepleri arasında zikredilebilir.

Tarım Ürünlerinin Zekât Nisabının Belirlenmesinde Kullanılan Hacim Ölçü Birimleri

Tarım ürünlerinin zekât nisabının vesk ile belirlendiği konusunda fakihler ittifak etmişlerdir. و سق maddesinden türeyen vesk; sözlükte yüklemek, bir araya getirmek,

6 Din İşleri Yüksek Kurulu, Erişim Tarihi: 10.07.2021, <https://kurul.diyaret.gov.tr/Cevap-Ara/419/urun-elde-etmek-icin-yapilan-masraflar--osur-verilirken-dikkate-alinir-mi-?enc=QisAbR4bAkZg1HImMxXRn5PJ8DgFEAoa2xtNuyterRk%3D>.

7 Halil Güneç, *Büyük Şafî İlmihali* (İstanbul: Umut Matbaacılık, 1998), 234.; Hüsameddin Afâne, *Fetava Yes 'eluneke* (Filistin: Mektebetü Dendîs, 2006-2009), 2/302.

toplamak, yük, ve deve yükü anlamlarına gelmektedir.⁸ Fıkıhta ise vesk 60 sâ‘ miktarında olan hacim ölçü birimini ifade etmektedir.⁹ Sözlükte su kabı anlamına gelen sâ‘, genellikle tahılların ölçümünde kullanılan ölçüye denir.¹⁰ Sâ‘ın müddün dört katı olduğu hususunda fakihler, dil bilimciler ve tarihçiler ittifak etmiştir.¹¹ Müd ise sözlükte öne doğru uzatılarak birleştirilmiş iki elin avuçladığı tahıl miktarını ifade etmekte ve genellikle çeyrek sâ‘a denk gelen bir hacim ölçü birimi anlamında kullanılmaktadır.¹² Bu üç ölçünün karşılıkları tabloda gösterilmiştir.

Tablo 1.

Müd, Sâ‘ ve Vesk Çevrim Tablosu¹³

	Müd	Sâ‘	Vesk
Müd	1	0,250	0,004
Sâ‘	4	1	0,017
Vesk	240	60	1

Müd ve Sâ‘ın İstiap Hacimleri Konusunda Fakihlerin Yaklaşımları

Müd ve sâ‘ın istiap hacimleri konusunda fakihler ihtilaf etmiştir. Bu başlık altında fakihlerin konuya dair yaklaşımları ele alınıp tartışılacaktır.

Hanefilerin görüşü

Ebu Yusuf dışındaki Hanefilere göre sâ‘ 8, müd 2 ritl ağırlığında tahıl almaktadır. Hanefiler delil olarak, Hz. Enes’in rivayet ettiği şu hadisi göstermişlerdir: “Hz. Peygamber bir müd suyla abdest almaktaydı. Müd de 2 ritldir. Bir sâ‘ suyla gusleddi.”¹⁴ Dolayısıyla müddün dört katı olan sâ‘, 8 ritla denk gelmektedir. Mücâhid b. Cebr (ö. 103/721), Hz. Peygamber’in guslettiği sâ‘ kabına şahit olduğunu ve bunu ölçtüğünde 8 ve 9 ritl sonucunu verdiğini söylemektedir. Ayrıca Hanefi fakihleri, Hz. Ömer sâ‘ının 8 ritla denk geldiğini ileri sürmüşlerdir. Nitekim rivayete göre, İbrahim en-Nehâî (ö. 96/714) ve Şa‘bî (ö. 104/722), üzerinde Haccâc’ın (ö.

8 el-Feyyûmî, *el-Mişbâhu'l-münîr* “vesk” (Beyrut: el-Mektebetü'l-ilmîyye, t.y.), 2/660; İbn Fâris, *Mu‘cemü mekâyisi'l-luğa*, “vesk”, thk. Abdüsselâm Muhammed Harun (y.y: Dâru'l-fikr, 1979) 6/109.

9 Necmeddin el-Kürdî, *el-Mekâdiru's-şerîyye ve'l-Ahkâmu'l-fikhiyye el-muteallika bihâ* (Kahire: b.y., 2005), 158.

10 İbn Fâris, *Mekâyisu'l-luğa*, 3/321; Abdullah b. Süleyman el-Menî‘, “Bahsun fi tahvîli'l-mevâzini ve'l-mekâyili's-şerîyye ila el-mekâdiri'l-muasıra”, *Mecelletü'l-buhûsu'l-İslâmiyye*, 59/25, 174.

11 Necmeddin el-Kürdî, *el-Mekâdiru's-şerîyye*, 137-145.

12 İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1404/1983), “med”, 3/396-400.

13 Necmeddin el-Kürdî, *el-Mekâdiru's-şerîyye*, 137-158.

14 Tahâvî, *Me‘âni'l-âsâr*, thk. Muhammed Zührî en-Neccâr - Muhammed Seyyid Câdelhak (Kahire: Alemlü'l-kütüb, t.y.), 2/50; Kasânî, *Bedâiu's-sanâi‘*, 2/73.

95/714) mührü olan Hz. Ömer sâ'ına rastlamış ve bunun istiap hacminin 8 rıtl olduğunu müşahede etmişlerdir. Haccâc, Hz. Ömer sâ'ını mühürlemiş ve farklı şehirlerde uygulamada bunun esas alınmasını; zekât gibi şer'î hükümlerde bu ölçü biriminin kullanılmasını istemiştir. Bu durumda Hz. Ömer gibi önde gelen bir sahabinin Hz. Peygamber sâ'ından haberinin olmaması pek muhtemel değildir. Hz. Peygamber sâ'ını bilmesine rağmen ondan farklı bir sâ'ı şer'î meselelerde esas alması ise caiz değildir.¹⁵

Cumhurun görüşü

Ebu Yusuf'un da içerisinde olduğu fakihlerin çoğunluğuna göre sâ'ın istiap hacmi 5,33, müddün ise 1,33 rıtdır.¹⁶ Bu fakihler; ağırlık ölçüsünde Mekke, hacim ölçüsünde Medine ehlinin örfünün esas alınacağını belirten hadisi delil olarak kullanmaktadırlar.¹⁷ İbn Hazm, sâ' ve müddün istiap hacimlerinin söz konusu miktarda olduğu bilgisinin Medine'de meşhur bir durum olduğunu; küçük-büyük, âlim-cahil, hür-köle her kesimin bunu bildiğini ifade etmiştir. Dolayısıyla ona göre bu konuda onlara itirazda bulunmak, Safa ve Merve'nin yerlerinin neresi olduğunu nakleden Mekke ehline muhalefet etmek gibi akla ve nakle aykırıdır.¹⁸

Ebu Yusuf, Medine'ye gittiğinde Hz. Peygamber döneminden kalan sâ' ölçekleri kendisine getirilmiş, bunları ölçtüğünde cumhurun belirttiği miktara denk geldiğini görünce İmamının görüşünden vazgeçmiştir. Nitekim bir rivayete göre, ensar ve muhacirlerin çocuklarından 50 kişi kendilerine anne ve babalarından kalan sâ' ölçeklerini Ebu Yusuf'a getirmişler; kendisi bunları ölçtüğünde bunların istiap hacimlerinin 5,3 rıtl veya buna yakın miktarda olduğunu görünce cumhurun görüşünün isabetli olduğunu belirtmiştir.¹⁹

Ebu Ubeyde (ö. 224/838), Irak ehlinin kendi aralarında ittifak etmediklerini, buna mukabil Hicaz ehlinin ise tamamının sâ' istiap hacminin 5,33 rıtl olduğu konusunda ittifak ettiklerini; bunu nesilden nesle aktardıklarını ifade etmiştir. O, Hicaz ehlinin

15 el-Kudûrî, *et-Tecrîd*, thk. Muhammed Ahmed Sirâc - Ali Cumâ Muhammed (Kahire: Dâru's-selâm, 2006), 3/1432.

16 Kâdî Abdulvehhâb, *Uyûnü'l-Mesâil*, thk. Ali Muhammed İbrahim Bûrîbe (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1430/2009), 197; Ebu'l-Ferec İbn Kudâme, *eş-Şerhu'l-kebir 'alâ metni'l-Mukni'*, (y.y.: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, t.y.), 1/221; Nevevî, *Ravdatü't-tâlibîn*, thk. Zühayr Şâvîş (Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1412/1991), 1/90.

17 Ebû Dâvûd es-Sicistânî, *es-Sünen*, thk. Şuayb Arnavut (y.y.: Dâru Risâle el-Âlemiyeye, 2009), "buyû", 8.

18 İbn Hazm, *el-Muhallâ* (Beyrut: Dâru'l-fikr, t.y.), 4/53.

19 Ebu bekr el- Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkadir Atâ (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2003), 4/286-287. Beyhakî bu konuda farklı rivayetlere yer vermiştir. Bk. Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 4/286-287.

çarşı ve pazarda uygulamalarının da bu yönde olduğunu belirtmiştir.²⁰ Yaptığımız inceleme neticesinde, çağdaş fakihlerin ve fetva kurullarının çoğunluğunun, cumhurun görüşünü tercih ettiği tespit edilmiştir. Nitekim Beytü’z-zekât, Lübnân Sunduku’z-zekât gibi kurumlar; Ali Paşa Mübarek (ö. 1311/1893), Muhammed Diyâuddîn er-Rays (ö. 1977), Karadâvî ve Necmeddin el-Kürdî gibi fakihler bu görüştedir.²¹

Bazı fakihler, Hanefiler ile cumhur arasında gerçek anlamda bir ihtilafın olmadığını iddia etmektedir. Bu çerçevede, Medine ve Irak’taki ritl ağırlık birimlerinin farklı olduklarını düşünmektedirler. Nitekim onlara göre Ebu Yusuf’un sâ‘ın 5,33 ritl olduğu yönündeki görüşüne İmam Muhammed’in değinmemesi, ihtilafın gerçek olmadığına delalet etmektedir.²² Bazı kaynaklarda da Hanefiler ile cumhur arasındaki ihtilafın ana sebebinin ölçülen maddelerden kaynaklandığı; Hanefilerin müddün ölçtüğü suyu, cumhurun ise buğdayı esas aldığı nakledilmiştir.²³ Fakat her ne kadar ihtilafın gerçek olmadığı bazı fakihler tarafından dile getirilmiş olsa da bu iddia âlimlerin çoğunluğu tarafından kabul görmemiştir.²⁴

Cumhur tarafından dile getirilen sâ‘ın istiap hacminin 5,33 ritl olduğu yönündeki görüş, zikredilen deliller göz önüne alındığında tercihe şayan görülmüştür. Hz. Peygamber ve birçok sahabinin yaşadığı Medine’de ikamet eden ve Medine ehlinin uygulamasına vâkıf olanların başında gelen İmam Malik’in Hz. Peygamber döneminden kalan sâ‘ların istiap hacimlerinin bu miktarda olduğunu belirtmesi ve Ebu Yusuf’un buna tanıklık etmesi bu görüşün dayanaklarının kuvvetli olduğunu göstermektedir.²⁵ Ayrıca Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) de Hz. Peygamber dönemindeki sâ‘ ölçüğünü elde ettiğini, bir sâ‘ın istiap hacminin 5,33 ritl olduğuna şahit olduğunu söylemiştir.²⁶ Hz. Peygamber döneminden kalan sâ‘ın veya o dönemin sâ‘ı ölçü alınarak yapılan sâ‘ların ağırlık birimlerinde tekabül ettiği oranın bu şekilde olduğunun ortaya konması bu görüşün daha isabetli olduğunu kanıtlar niteliktedir. Hanefilerin müd ve sâ‘ konusunda aktardıkları hadis ise sıhhat yönünden

20 Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm, *Kitâbü’l-ımvâl*, thk. Halil Muhammed Herrâs (Beyrut: Dâru’l-fikr, t.y.), 623-624.

21 Beytü’z-zekât el-Kuveytiyye, *Ahkâm ve fetâvâ’z-zekat*, 108. Lubnan Sunduku’z-zekât, Erişim Tarihi: 10.08.2021, <https://idsb.org/tr/listings/sundukuz-zekat-fi-lubnan-lubnan/>; Muhammed Diyâuddîn er-Rays, *el-Harâc ve’n-nuzumu’l-mâliyye*, (Kahire: Dâru’l-maârif, 1969), 335; Karadâvî, *Fıkhu’z-zekât*, 370; Necmüddîn el-Kürdî, *el-Mekâdiru’ş-şeriyye*, 162.

22 İbn Âbidîn, *er-Reddü’l-Muhtâr* (Beyrut: Daru’l-Fikr, 1992), 2/365.

23 Cengiz Kallek, “müdd”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Erişim Tarihi: 27.07.2021, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mud>.

24 Detaylı bilgi için bk. Karadâvî, *Fıkhu’z-zekât*, 369-370.

25 er-Rays, *el-Harâc ve’n-nuzumu’l-mâliyye*, 335.

26 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, III, 82.

eleştirilmiştir.²⁷ Ayrıca abdest ve gusül için ne kadar su kullanıldığını belirten hadisten hareketle müd ve sâ'ı tespit etmek yerine Hz. Peygamber döneminden kalan sâ'lara göre bir sonuca varmak kanaatimizce daha isabetli bir yöntem olacaktır. Nitekim bu yöntem pratikte test edilmiş ve ortaya çıkan sonuç cumhur tarafından benimsenmiştir.

Nisabın Tespitinde Kullanılan Eski Ağırlık Ölçü Birimleri

Hacim ölçü birimleriyle belirlenen nisabın, ağırlık biriminde karşılıkları fakihler tarafından belirlenmeye çalışılmıştır. Bunların ritl ve dirhemden hareketle tespit edildiği görülmektedir. Bu çerçevede nisabın günümüz ağırlık biriminde denk geldiği miktarın tespiti açısından bunların karşılıklarının bilinmesi gerekmektedir.

Bir ağırlık ölçü birimi anlamına gelen ritl, Arap dünyasındaki en yaygın ölçü birimlerindedir. Fakat ritl bölgeden bölgeye değişmektedir. Fıkıh kitaplarında mutlak olarak ritl dendiğinde Bağdat ritli kastedilmektedir.²⁸ Bağdat ritlinin ağırlık miktarı dirhem üzerinden tespit edilmiştir. Fakihler bunun ne kadar dirhem ağırlığında olduğu konusunda birbirlerine yakın sonuçlara ulaşmışlardır. Malikilere göre bir Bağdat ritli 128 dirheme²⁹, Şafii ve Hanbelilere göre 128,57 dirheme³⁰, Hanefilere göre ise 130 dirheme eşittir.³¹

Dirhem ve Dinar

Dinar ve dirhem bir ağırlık ölçüsü anlamında kullanılmaktadır. Ağırlık ölçüleri de dönemden döneme farklılık göstermiştir.³² Aynı zamanda dinar ve dirhem nakit para birimi olarak da kullanılmıştır. Alman şarkiyatçısı Walther Hinz (ö. 1992), İslam'da ağırlık birimlerinin karşılıklarının tespit edilmesinin dirhem ve miskalin denk geldikleri miktarların doğru belirlenmesine bağlı olduğunu; ancak şimdiye kadar tatmin edici bir tespit yapılmadığını belirtmektedir. İslam toplumlarında kullanılan dirhem ve dinarların farklı ağırlıklarda olması bunda etkili olmuştur.³³

Şer'î ölçü birimlerini ele alan *el-Mekâdiru 'ş-şer'iyye* isimli bir eser kaleme alan

27 Nevevî, *el-İcâz fî Şerhi Süneni Ebi Dâvûd es-Sicistânî*, thk. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasen (Ammân: ed-Dâru'l-Eseriyye, 2007), 1/376.

28 Necmüddîn el-Kürdî, *el-Mekâdiru 'ş-şer'iyye*, 48; Cengiz Kallek, "Ritl", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Erişim Tarihi: 27.05. 2021, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ritl>.

29 Necmüddîn el-Kürdî, *el-Mekâdiru 'ş-şer'iyye*, 166.

30 Hatîb eş-Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-ilmîyye, t.y.), 2/83; Buhâtî, *Keşşâfü'l-kinâ'* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-ilmîyye, t.y.), 1/44.

31 Necmüddîn el-Kürdî, *el-Mekâdiru 'ş-şer'iyye*, 166.

32 Necmüddîn el-Kürdî, *el-Mekâdiru 'ş-şer'iyye*, 14.

33 Walther Hinz, *İslâm'da ölçü Sistemleri*, çev. Acar Sevim (İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1990), 1.

Necmeddîn el-Kürdî, dirhemlerin ağırlıklarının çağdaş ölçü birimleriyle tespit edilmesi halinde diğer eski ölçü birimlerinin de modern ölçülere göre karşılıklarının hesaplanabileceğini söylemektedir. O, dirhem gram karşılığını tespit etmekle yetinip diğerlerinin karşılıklarını dirhemden hareketle belirleme yöntemini takip etmiştir. Necmeddin el-Kürdî, Hz. Peygamber dönemine ait dirhemlerin mevcut olduğunu, ancak bunların farklı ağırlıklarda bulunduğunu, Abdülmelik b. Mervân'ın (ö. 86/705) İslam devletine ait bir dirhem bastığını ve böylelikle piyasada belli bir ağırlığı olan tek dirhem türünün kullanılmasının sağlandığını belirtmiştir. Abdülmelik b. Mervân döneminde basılan dirhem ve dinarların şer'î oldukları konusunda dört mezhep ulehasının ittifak ettiği belirtilmiştir. Dolayısıyla bu şer'î dirhemlerden hareketle diğer ölçülerin günümüz ölçü birimlerinde karşılıklarını tespit etmek mümkündür.³⁴

Dinarın günümüz ağırlık biriminde karşılığı belirlendiği takdirde dirhem de karşılığı hesaplanabilecektir. Nitekim fakihler, tarihçiler ve dil bilimciler şer'î dirhem 7/10'si oranında olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. Bu sebeple Necmeddin el-Kürdî önce şer'î dinarların ağırlık birimlerinde karşılığını tespit etmeye çalışmıştır. O, farklı müzelerde bulunan dinarların ağırlıklarını tespit etmek amacıyla yaptığı detaylı incelemede, Abdülmelik b. Mervan döneminde basılan dinarların ağırlık ortalamasının 4,2379 (yaklaşık 4,24) gram olduğu sonucuna ulaşmıştır.³⁵ Beytü'z-zekât şer'î ölçü birimleri konusunu ele aldığı dokuzuncu toplantısında dinarın ağırlık biriminde karşılığının yaklaşık 4,25 gram olduğu sonucuna ulaşmıştır.³⁶ Fakihler ve tarihçiler arasında şer'î dinarın 4,25/4,24 gram olduğu hususunda genel kabul bulunmaktadır.³⁷

Dinarın ağırlık biriminde karşılığının netleşmesi halinde dirhem ağırlık biriminde karşılığını tespit etmek mümkündür. Nitekim Necmeddin el-Kürdî dinarın 4,24 gram olmasından hareketle dirhem 2,975 gram ağırlığında olduğu sonucuna varmıştır.³⁸ Bu konuda Beytü'z-zekât, Rays, Kal'acî, Hinz ve es-Serhîd

34 Necmüddîn el-Kürdî, *el-Mekâdiru 'ş-şerîyye*, 64-110.

35 Necmüddîn el-Kürdî, *el-Mekâdiru 'ş-şerîyye*, 119-110.

36 Beytü'z-zekât el-Kuveytiyye, Erişim Tarihi: 17.07.2021, <https://webapps.zakathouse.org/kw/files/ninethnadwa/ninethna9.pdf>

37 el-Harirî, "Evrâku'n-nukûd ve nisâbu'l-varaki'n-nakdî", *Mecelletü'l-buhûsu'l-İslâmiyye*, 99/39, 246; Halil Sahillioğlu, "Dirhem", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Erişim Tarihi: 31.08.2021, <https://islamansiklopedisi.org.tr/dirhem>.

38 Necmüddîn el-Kürdî, *el-Mekâdiru 'ş-şerîyye*, 120.

de aynı görüştedir.³⁹ Fakihler ve tarihçiler arasında şer‘î dirhem 2,975 olduğu hususunda genel kabul bulunmaktadır.⁴⁰ Ali Mübârek, Abdülmelik b. Mervan döneminde basılan 16 dirhem ağırlıklarını tespit ettikten sonra ortalamasının 2,861 grama denk geldiğini belirtmiştir. Ayrıca o, farklı dönemlerde basılan 58 dirhem ağırlık ortalamasını hesapladığında 2,833 gibi oldukça yakın sonuca ulaşmıştır.⁴¹ Din İşleri Yüksek Kurulu da buna yakın bir sonuca ulaşmış, şer‘î dirhem 2,806 gram olduğunu belirtmiştir. Kurula göre örfî dirhem ise 3,207 gram ağırlığındadır.⁴² Bunun Hanefilere göre belirlenen dirhem ağırlığına yakın olduğu görülmektedir. Ali Cuma cumhura göre dirhem 2,975 gram olduğunu, Hanefilere göre ise ağırlığının 3,125 gram olduğunu belirtmiştir. Ancak dinarın 4,25 gram olduğu hususunda Hanefilerin cumhurla hem fikir olduklarını da ifade etmiştir.⁴³

Fakihler dirhem ağırlık biriminde karşılığını habbeden (arpa tanesinden) hareketle de tespit etmeye çalışmıştır. Fakihlerin çoğunluğuna göre şer‘î dirhem 50,4 habbe ağırlığındadır.⁴⁴ Hanefilere göre ise 70 arpaya eşit ağırlıktadır.⁴⁵ Modern dönem araştırmacılarından Muhammed b. Ali el-Harirî, dirhem 50,4 arpa ağırlığında olduğu konusunda fakihlerin ve tarihçilerin çoğunluğunun hemfikir olduğunu belirtmektedir.⁴⁶ Fakihler kabuğu soyulmamış, orta büyüklükte olan arpayı esas almışlardır.⁴⁷

39 Beytü’z-zekât el-Kuveytiyye, *Ahkâm ve fetâvâ’z-zekat*, 108;

Beytü’z-zekât, Erişim Tarihi: 17.07.2021, <https://webapps.zakathouse.org.kw/files/ninethnadwa/ninethna9.pdf>; Halîd es-Sirhîd, *es-Sâu’n-Nebevî* (Riyad: Dâru Tavk, 2010), 72; er-Rays, *el-Harâc ve’n-nuzumu’l-mâliyye*, 376; Kal‘acî - Ka‘nîbî, *Mu‘cemu Lugati’l-fukahâ*, “dirhem”, 208.

40 el-Harirî, “Evrâku’n-nukûd ve nisâbu’l-varaki’n-nakdî”, *Mecelletü’l-buhûsu’l-İslâmiyye*, 99/39, 246; Halil Sahillioğlu, “Dirhem”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Erişim Tarihi: 31.08.2021, <https://islamansiklopedisi.org.tr/dirhem>.

41 Ali Paşa Mübârek, *el-Mizân fi’l-aқыise ve’l-mekâyil ve’l-evzân* (Kahire: Matbaatu’l-Emiriyye, 1892), 33-34.

42 Din İşleri Yüksek Kurulu, 02.04.1960 tarihli 9482 sayılı kararı.

43 Ali Cuma Muhammed, *el-Mekâyil ve’l-mevâzinu’ş-şeriyeye* (Kahire: Dâru’r-Risâle, 2009), 19.

44 Desûkî, *Hâşiye ‘ale’ş-Şerhi’l-kebir*, (y.y.: Dâru’l-fikr, t.y.), 1/447; el-Adevî, *Haşiyetü’l-Adevî alâ şerhi Kifâyeti’t-Tâlib*, thk. Yusuf Muhammed el-Bekâî (Beyrut: Dâru’l-fikr, t.y.), 1/481; Halil b. İshâk el-Cündî, *el-Muhtasar*, thk. Ahmed Câd (Kahire: Dâru’l-Hadis, 1426/2005), 54-55; en-Nevevî, *Ravdatü’t-tâlibîn*, 8/305; er-Râfî, *Fethu’l-‘azîz* (y.y.: Dâru’l-fikr, t.y.), 11/131; er-Remlî, *Nihâyetü’l-muhtâc* (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1404/1984), 3/85.

45 İbn Âbidîn, *Reddü’l-Muhtâr*, 2/296; el-Meydânî, *el-Lübâb fi şerhi’l-Kitâb*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamid (Beyrut: el-Mektebetü’l-ilmîyye, t.y.), 1/146.

46 el-Harirî, “Evrâku’n-nukûd ve nisâbu’l-varaki’n-nakdî”, 291.

47 en-Nevevî, *Ravdatü’t-tâlibîn*, 8/305; er-Râfî, *Fethu’l-‘azîz*, 11/131; Karâfî, *ez-Zehira*, thk. Muhammed Haccî, Saîd A’Râb, Muhammed Bû Hubze (Beyrut: Dâru’l-Garbi’l-İslâmî, 1994), 3/78.

Hem cumhura hem de Hanefilere göre dirhemin gram karşılığını tespit etmek amacıyla kabuğu soyulmamış orta büyüklükte olan farklı arpa türlerinin ölçümleri tarafımızca yapılmış, elde edilen veriler Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2.

*Habbeden Hareketle Dirhemin Gram Karşılığı Tablosu*⁴⁸

Sıra	Ürün - gram	1. çeşit	2. çeşit	3. çeşit	4. çeşit	Ortalama
1	50,4 adet arpa tanesi (Cumhur)	2,95	2,46	2,30	1,90	2,40
2	70 adet arpa tanesi (Hanefiler)	3,91	3,16	3,43	2,68	3,30

Görüldüğü üzere arpa türlerinin ağırlıkları arasında önemli farklar bulunmaktadır. Nitekim bir arpa türünde 50,4 tane habbe 2,95 gram iken, diğer bir türde 1,90 gramdır. Bu sebeple dirhemin ağırlık biriminde karşılığını arpadan hareketle belirlemek yerine müzelerde bulunan dirhem ve dinarlardan hareketle tespit etmek daha doğru gözükmektedir.

Nisabın Belirlenmesinde Kullanılan Ölçü Birimlerinin Günümüz Ölçü Birimlerindeki Karşılıkları

Cumhurun Görüşüne Göre Karşılıkları

Cumhura göre günümüz ölçü birimlerine göre zekât nisabı belirleyenlerde iki yaklaşımın ön plana çıktığı görülmektedir. Bunlar Necmeddin el-Kürdî ve Karadâvî’nin yaklaşımlarıdır. Necmeddin el-Kürdî ve onun benimsediği metodu takip eden kimseler dirhemin günümüz ölçü birimlerinde karşılığını tespit etmiş, diğer ölçülerin de karşılıklarını buna göre hesaplamışlardır. Dirhemin 2,97 gram olduğu sonucuna ulaşıldığına daha önce değinilmişti. O, ritlın 128,57 dirheme eşit olduğu yönündeki Şafiilerin görüşünü tercih etmiştir.⁴⁹ Dolayısıyla bu bilgilerden hareketle diğer ölçü birimlerinin karşılığı konusunda Necmeddin el-Kürdî’nin vardığı sonuçları şu şekilde sunmak mümkündür:

Tablo 3.

*Kürdî’ye Göre Eski Ölçü Birimlerinin Gram Karşılıkları*⁵⁰

Ritl	128,57 x 2,97	=	381,85	g
Müd	1+(1/3) x 381,85	=	509,14	g
Sâ’	4 x 509,14	=	2036,55	g
Vesk	60 x 2036,55	=	122,19	kg
Nisab	5 x 122,19	=	610,96	kg

48 Tarafımızca bu ölçümler yapılmıştır.

49 Necmüddin el-Kürdî, *el-Mekâdiru’ş-şerîyye*, 167.

50 Necmüddin el-Kürdî, *el-Mekâdiru’ş-şerîyye*, 197-201.

Konuyla ilgili olarak Beytü'z-zekât da aynı sonuçlara ulaşmıştır.⁵¹ Ali Cuma, Halid b. Saad es-Serhîd ve el-Harîrî benzer sonuçlara varmışlardır.⁵² Ayrıca Beytü'z-zekât hacim birimi litreye göre de zekât nisabını belirlemeye çalışmıştır.

Tablo 4.

*Beytü'z-Zekât'a Göre Eski Ölçü Birimlerinin Litre Karşılıkları*⁵³

Müd	0.645	1
Sâ'	2,582	1
Vesk	2,582 x 60 = 154,92	1
Nisab	154,92 x 5 = 774,6	1

Kanaatimizce Necmeddin el-Kürdî'nin bu yaklaşımı tercihe şayandır. Bu görüşü tercih etme gerekçelerimizi şu şekilde sıralamak mümkündür:

Birincisi, Hz. Peygamber döneminin müd, sâ' ve vesk ölçü birimleri günümüze ulaşmamıştır. Dolayısıyla bunlardan hareketle zekât nisabını belirlemek mümkün değildir. Ancak müddün ne kadar rıtlı eşit olduğu fakihler tarafından ortaya konmuştur. Rıtlın ne kadar dirheme eşit olduğu da belli olduğuna göre buradan hareketle müd, sâ' ve veskin istiap hacimlerini belirlemek doğru bir yöntemdir. İkincisi, dirhem'in ağırlık biriminde karşılığı farklı yöntemlerle tespit edilmeye çalışılmış ve birbirine yakın sonuçlara ulaşılmıştır. Dirhem'in öncelikle dinardan hareketle ağırlık biriminde karşılığı belirlenmiştir. Dinarın 4,24/4,25 grama eşit olduğu konusunda fakihler arasında genel bir kabul bulunmaktadır. Dirhem'in dinarın 7/10'si olduğu konusunda fakihler hem fikir olduğuna göre dirhem, 2,97 grama denk gelecektir. Üçüncüsü, farklı müzelerde bulunan dirhemlerin ağırlık ortalamasının 2,97 grama yakın olduğu araştırmacılar tarafından tespit edilmiştir.

Dördüncüsü, dirhemden hareketle eski ölçü birimlerinin karşılıklarını belirlemeye çalışan fakihlerin benzer sonuca ulaşmaları bu görüşü teyit etmektedir. Beşincisi, sâ'ın ne kadar miskale eşit olduğundan hareketle zekât nisabını belirlemeye çalışan Dâru'l-iftâ el-Mısriyye'nin fetva müdürü Muhammed Visâm, nisabın 612 kg olduğu sonucuna ulaşmıştır.⁵⁴ Ürdün Fetva Dairesi (Dâiretu'l-iftâ) de zekât nisabını 611

51 Beytü'z-zekât el-Kuveytiyye Erişim Tarihi:17.07.2021,<https://webapps.zakathouse.org.kw/files/ninethnadwa/ninethna9.pdf>; Gâlib Muhammed Ukerrîm, *Mulhaku'l-mevâzin ve'l-mekâyil ve'l-etvâl*, Erişim Tarihi: 10.06.2021, <https://ebook.univeyes.com/131419/pdf-%D9%85%D9%84%D8%AD%D9%82->.

52 Ali Cuma Muhammed, *el-Mekâyil ve'l-mevâzinu's-şer'iyye*, 19-41; es-Sirhîd, *es-Sâu'n-Nebevi*, 43-72; el-Harîrî, "Evrâku'n-nukûd ve nisâbu'l-varaki'n-nakdî", 279. İbn Üseymîn de sâ'ın 2040 kg'ye eşit olduğu, dolayısıyla nisabın 612 kg olduğu sonucuna varmıştır. İbn Üseymîn, Muhammed b. Salih, *Fetâvâ Erkâni'l-İslâm*, (Riyad: Dâru's-Süreyyâ, 1424/2003), 429.

53 Beytü'z-zekât el-Kuveytiyye, *Ahkâm ve fetâvâ'z-zekat*, 108.

54 <https://www.elbalad.news/2180500> Erişim Tarihi: 10:08.2021.

kg olarak belirlemiştir.⁵⁵ Farklı yöntemlerden hareketle zekât nisabını belirlemeye yönelik çalışmalarda benzer sonuçlara ulaşılması bu görüşü teyit eden başka bir husustur.

Necmeddin el-Kürdî ve Beytü’z-zekât buğdayın zekât nisabını belirlemiştir. Buradan hareketle diğer tarım ürünlerinin nisabı tarafımızca belirlenmeye çalışılmış, ürünlerin ölçümü hassas terazilerde yapılmıştır. Farklı türlerine rastladığımız ürünlerin ağırlık ortalaması alınmıştır. Örneğin 10 farklı buğday ve 6 farklı arpa türü ayrı ayrı tartılıp ağırlık ortalamaları alınmıştır. Yaptığımız çalışmada vardığımız sonuçlar tabloda sunulmuştur.

Tablo 5.

*Kürdî’ye Göre Farklı Ürünlerin Hacim Ölçülerinin Karşılıkları*⁵⁶

Sıra	Ürün	Müd Gram	Sâ‘ Kg	Vesk Kg	Nisab Kg
1	Buğday	509,1	2,04	122,2	611
2	Nohut	510,1	2,04	122,4	612
3	Fındık	320,8	1,28	77,0	385
4	Kırmızı mercimek	517,5	2,07	124,2	621
5	Yeşil mercimek	507,2	2,03	121,7	609
6	Soya	471,4	1,89	113,1	566
7	Fasulye	524,7	2,10	125,9	630
8	Yulaf	344,0	1,38	82,6	413
9	Barbunya	492,5	1,97	118,2	591
10	Pirinç	506,1	2,02	121,5	607
11	Çavdar	468,6	1,87	112,5	562
12	Arpa	402,6	1,61	96,6	483
13	Mısır	504,6	2,02	121,1	606
14	Yerfıstığı kabuklu	166,2	0,66	39,9	199
15	Ayçekirdeği yağlık	263,1	1,05	63,1	316
16	Ayçekirdeği siyah	188,4	0,75	45,2	226
17	Ayçekirdeği beyaz	176,1	0,70	42,3	211
18	Kabak çekirdeği	270,9	1,08	65,0	325
19	Hurma - mebrum	412,5	1,65	99,0	495
20	Kuru üzüm - Kilis	413,7	1,65	99,3	496
21	Kuru üzüm - çekirdeksiz	397,7	1,59	95,5	477
22	Kuru kayısı - gün kurusu	445,7	1,78	107,0	535
23	Ceviz kabuklu	220,4	0,88	52,9	264
24	Kuru incir	359,5	1,44	86,3	431
25	Aspir - biga	357,4	1,43	85,8	429

Cumhurun görüşünden hareketle hacim birimlerinin günümüz ağırlık birimlerinden karşılıklarını tespit etmeye çalışan Karadâvî ise, Mısır ritlinden hareketle sâ‘ın

55 Dâiretu’l-iftâi’l-Ürdüniyye, Erişim Tarihi: 03.04.2021 <https://www.alifitaa.jo/Question2.aspx?QuestionId=909#.YCFwxegzaUI>

56 Bu ölçümler tarafımızca yapılmıştır.

kilogram karşılığını tespit etmiştir. Ona göre Ali Mübarek'in de tahkik ettiği üzere Mısır rıtlı Bağdat rıtlının 9/10'una denk gelmektedir. Dolayısıyla bir sâ' 5,33 Bağdat rıtlına eşit olduğuna göre, bir sâ' 4,8 Mısır rıtlına eşittir. Karadâvî 4,8 Mısır rıtlının 2,176 kg'ye eşit olduğunu ve dolayısıyla bir sâ' buğdayın ağırlığının 2,176 kg olduğunu ifade etmiştir. Karadâvî su konularak yapılan bir işlem sonucunda ise bir sâ'ın 2,75 litreye eşit olduğunu görüleceğini belirtmiştir. Karadâvî'nin sâ'ın karşılığına dair kilogram ve litre ile yaptığı hesaplama hareketle müd ve veskin karşılıklarını da tespit etmek mümkündür. Karadâvî'ye göre hacim ölçü birimlerinin günümüz ölçü birimlerindeki karşılıkları ve zekât nisabı tabloda sunulmuştur.

Tablo 6.

*Karadâvî'ye Göre Hacim Ölçülerinin Karşılıkları ve Nisab Miktarı Tablosu*⁵⁷

Müd	2,176 / 4	=	544	g
Müd	2,75 / 4	=	0,687	l
Vesk	2,176 x 60	=	130,5	kg
Vesk	2,75 x 60	=	165	l
Nisab	2,176 x 300	=	652,8	kg
Nisab	2,75 x 300	=	825,0	l

Beytü'z-zekât tarafından 1998 yılında düzenlenen sekizinci toplantıda tebliğ sunan Mâcid Ebû Ruhayye zekât nisabını 651,6 bularak Karadâvî'ye yakın bir sonuca ulaşmıştır.⁵⁸ Aynı toplantıda bir diğer tebliğci olan Zekeriyyâ Abdurrezzak el-Mısırî de benzer sonuçlara varmıştır.⁵⁹ Zirai ürünlerin zekâtını konu edinen doktora tezinde Lutfi Ulyân Osman da zekât nisabının 653 kg olduğunu belirtmiştir.⁶⁰

Miskal ve dirhemden hareketle sâ'ın ağırlık birimlerinde karşılıklarını tespit etmeye çalışan fakihlerden bir diğeri de el-Menî' dir. Miskalden hareketle yaptığı hesaplamalar ve vardığı sonuçlar tablo 7'de sunulmuştur.

57 Karadâvî, *Fıkhü'z-zekât*, 372-373.

58 Mâcid Ebû Ruhayye, “zekâtü'z-zurûi ve's-simâr”, *Beytü'z-zekât el-Kuveytiyye*, Erişim: 10.08.2020, <https://webapps.zakathouse.org.kw/pdf/qazaya.pdf>. Beytü'z-zekât düzenlediği sempozyum sonucunda sâ'ın 2040 gram dolayısıyla zekât nisabının 612 kg olduğu sonucuna varmışsa da Beytü'z-zekât'ın şer'î heyetine (el-heyetü's-şer'îyye) yöneltilen soruda Karadâvî'nin görüşüne atıfta bulunularak buğday nisabının 653 kg olduğu yönünde fetva verilmiştir. Bk. Beytü'z-zekât el-Kuveytiyye, *Ahkâm ve fetâvâ'z-zekat*, 109.

59 Abdurrezzak el-Mısırî, “zekâtü'z-zurûi ve's-simâr”, *Beytü'z-zekât el-Kuveytiyye*, 135, Erişim Tarihi: 10.08.2020, <https://webapps.zakathouse.org.kw/pdf/qazaya.pdf>.

60 Lutfi Ulyân Osman, *Zekâtü mâ yahrucu mine'l-ardi*, (*Camiatu'l-Kurâni'l-kerîm ve'l-ulûmu'l-İslâmiyye, Kulliyetu'l-dirâsâti'l-ulyâ*, 1997), 157.

Tablo 7.

*el-Meni'e Göre Miskalden Hareketle Ölçü Birimlerinin Karşılıkları Tablosu*⁶¹

Rıtl	:	90	miskal
Sâ'	:	5,33	Rıtl
Sâ'	:	5,33 x 90 = 480	miskal
Miskal	:	4,53	g
Sâ'	:	480 x 4,53 = 2,175	g

el-Menî', dirhemden hareketle de sâ'ın karşılığını tespit etmeye çalışmıştır. O, Muhammed Dervîş'in dirhemden 3,17 grama eşit olduğu yönünde yaptığı nakilden hareketle sâ'ın karşılığını belirlemiştir. Dirhemden hareketle yaptığı hesaplamalar ve vardığı sonuçlar tablo 8'de gösterilmiştir.

Tablo 8.

*el-Meni'e Göre Dirhemden Hareketle Ölçü Birimlerinin Karşılıkları*⁶²

Rıtl	:	128,57	dirhem
Sâ'	:	128,57 x 5,33 = 685,7	dirhem
Dirhem	:	3,17	g
Sâ'	:	685,7 x 3,17 = 2,173	g

Mu'cemu Lugati'l-fukahâ adlı fıkıh sözlüğünün yazarı Muhammed Revvâs el-Kal'acî de benzer sonuçlara ulaşmıştır.⁶³ Farklı yöntemlerden hareketle yapılan incelemelerde aynı sonuca ulaşılması Karadâvî'nin görüşünü destekler mahiyettedir. Ayrıca Mısır'da uygulamada bunun esas alınması bu görüşü teyit etmektedir.⁶⁴ Nitekim Vehbe Zuhaylî de zekât nisabının 653 kg olması yönünde Müslümanların uygulamasının olduğunu ifade etmiştir.⁶⁵

Karadâvî'nin yaklaşımından hareketle diğer ürünlerin nisabını belirlemek amacıyla yaptığımız ölçümlerde elde edilen veriler tabloda sunulmuştur.

61 el-Menî', "Bahsun fî tahvîli'l-mevâzini ve'l-mekâyili's-şerîyye ila el-mekâdiri'l-muasıra", 178.

62 el-Menî', "Bahsun fî tahvîli'l-mevâzini ve'l-mekâyili's-şerîyye ila el-mekâdiri'l-muasıra", 176-177.

63 Kal'acî, - K'anîbî, *Mu'cemu lugati'l-fukahâ* (y.y.:Dâru'n- nefâis, 1988), "müdd", sâ', 270-417.

64 <https://fiqh.islamonline.net/%D9%83%D9%8A%D9%81-%D8%AA%D9%82%D8%AF%D8%B1>, Erişim Tarihi: 10.08.2021.

65 Vehbe Zuhaylî, *Beytu'z-zekât el-Kuveyyiyye*, Erişim: 01.07.2021, 177-178 <https://webapps.zakathouse.org.kw/pdf/qazaya.pdf>.

Tablo 11.*Karadâvî'ye Göre Farklı Ürünlerin Hacim Ölçülerinin Gram Karşılıkları*⁶⁶

Sıra	Ürün	Müd Gram	Sâ' Kg	Vesk Kg	Nisab Kg
1	Buğday	544,0	2,18	130,6	653
2	Nohut	545,0	2,18	130,8	654
3	Fındık	342,8	1,37	82,3	411
4	Kırmızı mercimek	553,0	2,21	132,7	664
5	Yeşil mercimek	541,9	2,17	130,1	650
6	Soya	503,7	2,01	120,9	604
7	Fasulye	560,6	2,24	134,5	673
8	Yulaf	367,6	1,47	88,2	441
9	Barbunya	526,2	2,10	126,3	631
10	Pirinç	540,7	2,16	129,8	649
11	Çavdar	500,6	2,00	120,2	601
12	Arpa	430,2	1,72	103,2	516
13	Mısır	539,2	2,16	129,4	647
14	Aspir - Biga	381,8	1,53	91,6	458
15	Yerfıstığı kabuklu	177,6	0,71	42,6	213
16	Ayçekirdeği yağlık	281,1	1,12	67,5	337
17	Ayçekirdeği siyah	201,3	0,81	48,3	242
18	Ayçekirdeği beyaz	188,1	0,75	45,2	226
19	Kabak çekirdeği	289,4	1,16	69,5	347
20	Hurma - mebrum	440,7	1,76	105,8	529
21	Kuru üzüm - Kilis	442,1	1,77	106,1	530
22	Kuru üzüm - çekirdeksiz	424,9	1,70	102,0	510
23	Kuru kayısı - gün kurusu	476,3	1,91	114,3	572
24	Ceviz kabuklu	235,5	0,94	56,5	283
25	Kuru incir	384,2	1,54	92,2	461

Karadâvî kitabının ilk baskılarında sâ'ın 2,176 kg olduğunu ve dolayısıyla nisabın yaklaşık olarak 653 kg'ye denk geldiği sonucuna varmıştır. Ancak o, 1985 yılında basılan nüshasında hesaplamada hata olduğunu; sâ'ın 2,156 kg ve dolayısıyla zekât nisabının yaklaşık 647 kg olduğunu belirtmiştir. Karadâvî bu belirtilen iki nisab miktarları arasında farkın çok az olduğunu, şeriatın nisab miktarları konusunda kati/dakik miktarlar tayin etmediğini belirtmiştir. Ancak bununla birlikte bu eski nüshada belirtilen hesaplamaya göre fetva verenlerden fetvalarında düzeltme yapmalarını istemiştir.⁶⁷ Nitekim Mısır Fetva dairesi Karadâvî'nin son görüşüne yakın bir sonuca ulaşmış, zekât nisabının 645 kg olduğunu belirtmiştir.⁶⁸

Karadâvî'nin görüşünü esas alan modern dönem fakihlerinin çoğunluğu, zekât nisabının 653 kg olduğu yönündeki eski görüşünü benimsemişlerdir. Biz

66 Tabloda yer verilen ölçümler tarafımızca yapılmıştır.

67 Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât* (Beirut: Müessesetü Risâle, 2005), 18-260.

68 Dâru'l-iftâi'l-Mısriyye, *Fetâvâ Dâru'l-iftâi'l-Mısriyye*, Erişim Tarihi: 30.08.2021, <https://almaktaba.org/book/432/4345#p1>

de yaptığımız hesaplamalarda meşhur olan bu görüşünü esas aldık. Fakihlerin çoğunluğunun Karadâvî'nin eski görüşüne göre zekât nisabını belirleyip görüşlerini yeni yaklaşımına göre düzeltmemelerinin muhtemel gerekçeleri şunlar olabilir: Birincisi, bazı fakihler kitabın bu yeni nüshasındaki hesaplamayı görmemiş olabilir. İkincisi, Karadâvî'nin vardığı ilk sonucu daha isabetli bulmuş olabilirler. Nitekim el-Menî' dirhem ve miskalden hareketle yaptığı çalışmada zekât nisabını 653 kg bulmuştur. Üçüncüsü, aradaki fark çok az olduğundan fetvalarını değiştirme gereği duymamışlardır. Dördüncüsü, Karadâvî ilk hesaplamadaki hatanın gerekçesini açıklamamıştır. Hatanın nereden kaynaklandığının belirtilmemesi gerçekten bir hatanın olup olmadığının tespitini zorlaştırmıştır. Bu da onların fetvalarını değiştirmeme nedenlerinden biri sayılabilir.

Hanefi Görüşüne Göre Eski Ölçülerin Karşılıkları

Bazı araştırmacılar Hanefilere göre eski ölçü birimlerinin karşılıklarını ve yeni ölçü birimlerine göre zekât nisabını belirlemişlerdir. Bunlar, cumhur ve Hanefi görüşü arasında tercihte bulunmayıp iki görüşe göre de hesaplamalarda bulunmuştur. Bu çerçevede el-Kal'acî, iki farklı görüşe göre müddün ve sâ'ın günümüz ölçü birimlerinde karşılıklarını ortaya koymaya çalışmıştır. Hanefilere göre müddün, sâ'ın, veskin karşılıklarını ve nisabı şu şekilde tespit etmiştir.

Tablo 12.
el-Kal'acî'nin Hanefilere Göre Ölçü Birimlerinin Karşılıklarını Belirleme Tablosu⁶⁹

	Hanefi	
Müd	1032	ml
	815,39	g
Sâ'	3,36	l
	3,26	kg
Vesk	201,72	l
	195,69	kg
Nisab	1008,6	l
	978,45	kg

Harirî de yukarıdaki sonuçlara yakın neticelere ulaşmış, nisabı 988 kg olarak belirlemiştir.⁷⁰

Ali Cuma, Hanefi yaklaşımından hareketle ölçü birimlerinin günümüzdeki karşılıklarını şu şekilde belirlemiştir.

69 Kal'acî - Ka'nibî, *Mu'cemu lugati'l-fukahâ*, "müd", "sâ'", 270-417.

70 el-Harirî, "Evrâku'n-nukûd ve nisâbu'l-varaki'n-nakdî", 294.

Tablo 12.

Ali Cuma'nın Hanefilere Göre Ölçü Birimlerinin Karşılıklarını Belirleme Tablosu⁷¹

	Hanefi	
Dirhem	3,125	g
Dinar	4,25	g
Rıtl	406,25	g
Müd	812,5	g
Sâ'	3,25	kg
Vesk	195,0	kg
Nisab	975,0	kg

Muhammed Ukerrim ve Walther Hinz da benzer sonuçlara ulaşmışlardır.⁷² Bu fakihlerin vardıkları sonuçlardan hareketle Hanefilere göre diğer ürünlerin nisablarının belirlenmesi mümkündür. Yaptığımız ölçümlere göre tarım ürünlerinin zekât nisablarını şu şekilde sıralamak mümkündür.

Tablo 13.

Hanefilere Göre Tarım Ürünlerinin Ölçü Birimlerindeki Karşılıkları⁷³

Sıra	Ürün	Müd Gram	Sâ' Kg	Vesk Kg	Nisab Kg
1	Buğday	812,5	3,25	195,0	975
2	Nohut	814,0	3,26	195,4	977
3	Fındık	512,0	2,05	122,9	614
4	Kırmızı mercimek	825,9	3,30	198,2	991
5	Yeşil mercimek	809,4	3,24	194,3	971
6	Soya	752,3	3,01	180,5	903
7	Fasulye	837,3	3,35	201,0	1005
8	Yulaf	549,0	2,20	131,8	659
9	Barbunya	785,9	3,14	188,6	943
10	Pirinç	807,6	3,23	193,8	969
11	Çavdar	747,7	2,99	179,5	897
12	Arpa	642,5	2,57	154,2	771
13	Mısır	805,3	3,22	193,3	966
14	Aspir - Biga	570,3	2,28	136,9	684
15	Yerfıstığı kabuklu	265,3	1,06	63,7	318
16	Ayçekirdeği yağlık	419,9	1,68	100,8	504
17	Ayçekirdeği siyah	300,6	1,20	72,2	361
18	Ayçekirdeği beyaz	281,0	1,12	67,4	337
19	Kabak çekirdeği	432,3	1,73	103,8	519
20	Hurma - mebrum	658,3	2,63	158,0	790
21	Kuru üzüm - Kilis	660,2	2,64	158,5	792
22	Kuru üzüm - çekirdeksiz	634,7	2,54	152,3	762
23	Kuru kayısı - gün kurusu	711,3	2,85	170,7	854
24	Ceviz kabuklu	351,7	1,41	84,4	422
25	Kuru incir	573,8	2,30	137,7	689

71 Ali Cuma Muhammed, *el-Mekâyil ve'l-mevâzinu 'ş-şeriyye*, 19-41.

72 Walther Hinz, *Şeri Ölçü Birimleri*, 56-65; Gâlib Muhammed Ukerrim, *Mulhaku'l-mevâzin ve'l-mekâyil ve'l-etvâl*, 693, Erişim Tarihi: 10.06.2021, <https://ebook.univeyes.com/131419/pdf-%D9%85%D9%84%D8%AD%D9%82->.

73 Ölçümler tarafımızca yapılmıştır.

Zekât nisabının Hanefilere göre 975 kg, cumhura göre ise 610 kg veya 653 kg olarak belirlendiği görülmektedir. Bu farklılığın temel nedeni, Hanefilere göre bir sâ'ın 8 rıtl, cumhura göre 5,33 rıtl olmasıdır. Ayrıca fakihlerin çoğunluğuna göre dirhem 50,4 habbeye eşit iken⁷⁴ Hanefilere göre 70 habbeye denktir.⁷⁵

Avuç Hesabıyla Müd ve Sâ'ın Günümüz Ölçü Birimlerindeki Karşılıklarının Belirlenmesi

Bazı fakihlere göre müd, orta büyüklükte olan eller bitleştirildiğinde avuçların aldığı tahıl miktarından hareketle tespit edilecektir. Firûzâbâdî (ö. 817/1415) müddün, bir diğer anlamının da orta büyüklükteki ellerin birleştirilip uzatılması halinde avuçların aldığı tahıl miktarı olduğunu belirtmiş ve bunun kelimenin sözlük anlamıyla da uyduğuna dikkat çekmiştir.⁷⁶ İbnü'l-Esîr (ö. 606/1210) de bazı âlimlere göre müddün asıl anlamının, ellerin avuçladığı tahıl miktarı olduğunu belirtmiştir.⁷⁷ Karadâvî de müddün bu anlamına atıfta bulunmuştur.⁷⁸

Müddü, orta büyüklükte olan ellerin avuçladığı buğday ağırlığından hareketle belirleyenler, sâ' miktarını da bunun dört katı olmasından hareketle tespit etmişlerdir.⁷⁹ Onlar, kişinin avuçlarının orta derece açılması gerektiğini de vurgulamışlardır. Çünkü her yerde Hz. Peygamber dönemine ait sâ' hacim ölçü birimi bulunmamaktadır.⁸⁰ Bu çerçevede Suudi Arabistan İlmî Araştırmalar ve Fetva Dairesi (İdârâtü'l-Buhûsi'l-İlmiyye ve'l-İftâ) bünyesinde bulunan İlmî Araştırma ve Fetva Heyeti (el-Lecnetü'd-Dâime li'l-Buhûsi'l-İlmiyye ve'l-İftâ), mevcut sâ'ların ölçülerinin birbirinden farklı olması sebebiyle bunlara dayanarak mali dini meselelerde birtakım sonuçlara varmanın mümkün olmadığı, insan avuçlarının aldığı ürün miktarından hareketle sâ' ve müddün karşılıklarının tespit edilmesinin isabetli olacağı sonucuna varmıştır.⁸¹

74 ed-Desûkî, *Hâşiye 'ale 'ş-Şerhi'l-kebîr* (y.y.: Dâru'l-fikr, t.y.), 1/447; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 3/85; en-Nevevî, *Ravdatü'l-tâlibîn*, 8/305; er-Râfî, *Fetħu'l-'azîz*, 11/131.

75 İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, 2/296; el-Meydânî, *el-Lübâb fî şerhi'l-Kitâb*, 1/146.

76 el-Firûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhtâf*, "medde", (Beyrut: Müessesetü er-Risale, 2005), 1/318.

77 İbn Esîr, *en-Nihâye fî ğaribi'l-ħadîş ve'l-eşer*, thk. Tâhir Ahmed ez-Zâvî - Mahmud Muhammed et-Tanâhî (Beyrüt: el-Mektebü'l-İlmiyye, 1979), 4/308.

78 Karadâvî, *Fıkhü'z-zekât*, 372.

79 en-Nevevî, el-Mecmû', 6/129; İbn Müflih, *el-Mübdî' fî şerhi'l-Mukni'* (Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-İlmiyye, 1997), 2/384.

80 el-Hattâb er-Ruaynî, *Mevâhibü'l-celil* (y.y.: Dâru'l-fikr, 1992), 2/365.

81 *Fetâva'l-lecneti'd-dâ'ime li'l-buhûsi'l-İlmiyye ve'l-iftâ*, ed. Abdurrezzak ed-Duveys (Riyad: İdârâtü'l-buhûsi'l-İlmiyye ve'l-iftâ, t.y.) 9/222.

el-Lecnetü'd-Dâime li'l-Buhûsi'l-ilmîyye ve'l-İftâ, sâ'ın yaklaşık 3 kg ağırlıkta ürün aldığını belirtmiştir.⁸² Günümüzde fetvada bu görüşün esas alındığı dile getirilmiştir.⁸³ Buna göre müd 750 g, vesk 180 kg ve nisab 900 kg'ye eşit olacaktır. Suudi Arabistan Heyetu Kibâri'l-Ulemâ Meclisi de müddü orta büyüklükteki insan ellerinin taşıyabildiği buğday miktarından hareketle tespit etmeye çalışmış, müddün 650 gram olduğunu ifade etmiştir.⁸⁴ Buna göre sâ' 2,6 kg, vesk 156 kg ve nisab 780 kg'ye eşittir.

Müddün miktarını avuç hesabıyla tespit etmek amacıyla tarafımızca 31 kişiyle ölçüm yapılmış, buğdayın ağırlık biriminde karşılığı tespit edilmiştir. Bu uygulama sonucunda varılan sonuçlar tablo 14'te sunulmuştur.

---

82 *Arşifu mültekâ ehli'l-hadis*, 53/346, Erişim Tarihi: 10.06.2021, <https://al-maktaba.org/book/31621/26348#p1>; el-Menî', "Bahsun fi tahvîli'l-mevâzini ve'l-mekâyili's-ş-şeriyye ila el-mekâdiri'l-muasıra", 59/178.

83 *Fetâva'l-lecneti'd-dâ'ime li'l-buhûsi'l-ilmîyye ve'l-iftâ*, ed. Abdurrezzak ed-Duveys, 9/371; 59/178-179.

84 *Arşifu mültekâ ehli'l-hadis*, 53/346, Erişim Tarihi: 10.06.2021, <https://al-maktaba.org/book/31621/26348#p1>; el-Menî', "Bahsun fi tahvîli'l-mevâzini ve'l-mekâyili's-ş-şeriyye ila el-mekâdiri'l-muasıra", 59/178.

Tablo 14.
*Müd Ölçümleri*⁸⁵

Ölçüm		
1	254	g
2	282	g
3	298	g
4	314	g
5	318	g
6	328	g
7	348	g
8	350	g
9	356	g
10	358	g
11	358	g
12	360	g
13	362	g
14	374	g
15	376	g
16	380	g
17	386	g
18	386	g
19	390	g
20	396	g
21	400	g
22	414	g
23	416	g
24	416	g
25	426	g
26	434	g
27	444	g
28	456	g
29	462	g
30	478	g
31	484	g

350 - 450 gram aralığı ortalama = 390 gram

Genel Ortalama = 381 gram

Elleri orta büyüklükte olanların müddünden hareketle tespit yapılacağından elleri büyük veya küçük olanlar değerlendirme dışı bırakılmıştır. Bu çerçevede istiap hacimleri 350-450 olanların ortalamaları alınmıştır. Sonuç olarak elleri orta büyüklükte olanların avuçladığı buğdayın ağırlık ortalamasının 390 gram olduğu görülmüştür.

Müd ölçümü esas alınarak diğer tarım ürünlerinin de ölçümü tarafımızca yapılmış, nisab miktarları belirlenip tablo 15'te sunulmuştur.

85 Ölçümler tarafımızca yapılmıştır.

Tablo 15.

Müd Ölçümünden Hareketle Diğer Ölçü Birimlerinin Gram Karşılıkları⁸⁶

Sıra	Ürün	Müd Gram	Sâ' Kg	Vesk Kg	Nisab Kg
1	Buğday	390,0	1,56	93,6	468
2	Nohut	390,7	1,56	93,8	469
3	Fındık	245,8	0,98	59,0	295
4	Kırmızı mercimek	396,4	1,59	95,1	476
5	Yeşil mercimek	388,5	1,55	93,2	466
6	Soya	361,1	1,44	86,7	433
7	Fasulye	401,9	1,61	96,5	482
8	Yulaf	263,5	1,05	63,2	316
9	Barbunya	377,2	1,51	90,5	453
10	Pirinç	387,6	1,55	93,0	465
11	Çavdar	358,9	1,44	86,1	431
12	Arpa	308,4	1,23	74,0	370
13	Mısır	386,5	1,55	92,8	464
14	Aspir - Biga	273,7	1,09	65,7	328
15	Yerfıstığı kabuklu	127,3	0,51	30,6	153
16	Kabak çekirdeği	207,5	0,83	49,8	249
17	Ayçekirdeği yağlık	201,5	0,81	48,4	242
18	Ayçekirdeği siyah	144,3	0,58	34,6	173
19	Ayçekirdeği beyaz	134,9	0,54	32,4	162
20	Hurma - mebrum	316,0	1,26	75,8	379
21	Kuru üzüm - Kilis	316,9	1,27	76,1	380
22	Kuru üzüm - çekirdeksiz	304,6	1,22	73,1	366
23	Kuru kayısı - gün kurusu	341,4	1,37	81,9	410
24	Ceviz kabuklu	168,8	0,68	40,5	203
25	Kuru incir	275,4	1,10	66,1	330

Yaptığımız inceleme neticesinde, avuç hesabı yönteminden hareketle zekât nisabı belirlemenin isabetli olmadığı kanaatine varılmıştır. Zira zekât nisabı Hz. Peygamber dönemindeki müd ve sâ' ölçeklerine göre belirlenmiştir. Dolayısıyla o döneme ait müd ve sâ' ların karşılıkları belirlenmeye çalışılmalıdır. Nitekim erken dönemden itibaren fakihler bunların rıtl ve dirhem karşılıklarını tespit etmiş ve belirlenen bu oranlara göre zekât nisabını ortaya koymuşlardır.

İnsan avuçlarının aldığı üründen hareketle müd ve sâ' ın tespit edileceği yönündeki görüşün kime ait olduğu belirtilmeden kaynaklarda yer aldığı görülmektedir. Hem görüş sahiplerinin zikredilmemesi hem de delillerine yer verilmemesi söz konusu görüşün zayıf görüldüğüne işaret etmektedir. Buna karşılık dört mezhep imamının içerisinde bulunduğu fakihlerin kahir ekseriyeti, rıtl ve dirhem karşılıklarından hareketle söz konusu ölçü birimlerinin karşılıklarını ve zekât nisabını belirlemiştir. Ayrıca erken dönem fakihlerin sâ' ve müddün rıtl ve dirhem karşılıklarına dair yaptıkları açıklamalara bakmaksızın doğrudan naslarda belirtilen müd kelimesinin

86 Ölçümler tarafımızca yapılmıştır.

sözlük anlamından hareketle müddün karşılığını tespit etmeye çalışmak isabetli bir yöntem olmayacaktır. Zira bu fakihler, Hz. Peygamber ve sahabe dönemindeki uygulamayı dikkate alarak birtakım sonuçlara ulaşmışlardır.

Müddün belirlenmesinde esas alınacağı belirtilen orta büyüklükteki insan elleri bölgeden bölgeye değişmektedir. Nitekim yaptığımız çalışmada elleri orta büyüklükte olanların istiap hacmi 390 gram iken, Suudi Arabistan ulemasının yaptıkları müd ölçümlerinde ise 650 gram olduğu sonucuna varılmıştır. Bu iki ölçüm arasında önemli bir fark ortaya çıkmıştır. Bu durumda hangisinin esas alınacağına dair belirsizlikler ortaya çıkacaktır. İbadetlerde ise belirsizliklerin mümkün oldukça ortadan kaldırılması önem arz etmektedir. Ayrıca bu yöntemden hareketle tespitte bulunulduğunda her bölge için farklı nisab miktarları ortaya çıkacağından her yer için geçerli standart nisab miktarları belirlemek mümkün olmayacaktır.

Veskle Ölçülmeyen Ürünlerin Nisablarının Belirlenmesi

Tarım ürünlerinin zekât nisabı hacim ölçü birimleriyle belirlenmiştir. Fakat pamuk ve safran gibi bazı ürünler hacim ölçü birimleriyle ölçülmemektedir. Bunların zekât nisabının nasıl tespit edileceği ortaya konulmalıdır. Ancak öncelikle ürünlerin vesk ile ölçülüp ölçülmemesi konusunda bir standart belirlenmelidir. Veskin kuru gıdaların ölçümünde kullanıldığı esas alındığı takdirde; tahıllar, kuru baklagiller, kuru yemişler ve kuru meyveler vesk ile ölçülenler kategorisinde değerlendirilecektir. Ayrıca Hanefiler, habbeli ürünleri vesk ile ölçülebilenler arasında saymışlardır. Nitekim Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'in de zekâta tabi tuttuğu; kimyon, kişniş, hardal gibi habbeli/taneli bitkiler vesk ile ölçülmektedir.⁸⁷

Kuru olarak da tüketilen üzüm ve hurma da vesk ile ölçülebilenlerdendir. Sahibeyn'e göre bunlar kurutulduktan sonra vesk ile ölçülerek nisab tespiti yapılır.⁸⁸ Fakihlerin çoğunluğuna göre üzüm ve yaş hurma olgunlaştıktan sonra zekâta tabi olur. Daldaki meyvenin ne kadar olduğu ve kurutulduğunda ne kadar kalacağı konusunda tahminde bulunularak (hars) ürünlerin zekâta tabi olup olmayacağı tespit edilir. Ürün kurutulduğunda nisab miktarında olacağı takdir ediliyorsa ödenecek zekât miktarı da belirlenir.⁸⁹ Hanefilere göre ise sadece bu meyveler yaş olarak satıma konu olduğu takdirde kurutulduğunda ne kadar olacağı konusunda tahmin

87 Kâsânî, *Bedâiu 's-sanâi'*, 2/60.

88 Kâsânî, *Bedâiu 's-sanâi'*, 2/60.

89 el-Mâverdi, *el-Hâvi 'l-kebîr*, thk., Adil Ahmet Abdülmevcud - Ali Muhammed Muavvez (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999), 3/220; en-Nevevî, *el-Mecmû'*, 5/451; Sahnûn, *el-Müdevvenetü 'l-kübrâ* (Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-İlmiyye, 1415/1994), 1/377; el-Makdisî, *eş-Şerhu 'l-kebîr*, 6/546-547.

yapılır; beş vesk miktarında olacağı kanaatine varılırsa zekâta tabi tutulur.⁹⁰ Bazı Hanefilere göre ise bunların zekâti değerleri üzerinden tespit edilir; yaş olarak satılan ürün, kuru halinin nisab miktarı değerine ulaştığında zekâta tabi tutulur.⁹¹

İncir, dut gibi kurutulmuş diğer meyvelerde zekât ödeme yükümlülüğünün olup olmadığı konusunda fakihler ihtilaf etmiştir. Ebu Yusuf şeftali, incir, dut, elma gibi yaş meyvelerin kurutulmaları halinde zekâta tabi olacağını ileri sürerken; İmam Muhammed ise bu ürünlerden kurutulmuş yararlanmanın yaygın bir uygulama olmadığı gerekçesiyle bunların zekâta tabi olmadığını ifade etmiştir.⁹² Günümüzde kayısı ve incir gibi ürünler yaş olarak tüketildiği gibi kuru olarak tüketimleri de yaygındır. Bunlar üzüm ve hurmaya kıyas edilerek zekâta tabi tutulabilir. Dolayısıyla bunlar kurutulduktan sonra satıma konu edildiği takdirde kuru hali vesk ile ölçülerek nisabı belirlenir. Yaş olarak satıldığında ise ya hars yapılarak nisaba ulaşmış ulaşmadığı tespit edilir. Ya da yaş halinin değeri kuru halinin beş vesk değerine ulaştığında zekâta tabi tutulur.

Vesk ile ölçülmeyen ürünlere ise pamuk gibi esnek ürünler örnek olarak zikredilebilir. Zira pamuk çok hafif olduğundan hacim birimi veskle zekât nisabı belirlendiği takdirde çok az ağırlıkta olan ürün zekâta tabi tutulmuş olur. Aynı şekilde pamuğun sıkıştırılarak bir veskin içine doldurulması da doğru değildir. Çünkü pamuğun ne kadar sıkıştırılıp konulacağına dair belirsizlik vardır. Birinin bir kaba üç kg sıkıştırılabileceği pamuğu başka biri bir kg'den daha az koyabilir. İmam Muhammed ve Ebu Yusuf stoklanabilen ürünlerden pamuk, şeker pancarı ve bal gibi ürünlerin vesk ile ölçülemediklerini ifade etmişlerdir.⁹³ Onlara göre yaş meyve ve sebzeler bir sene boyunca bozulmadan kalamadığı için zekâta tabi değildir. Bu sebeple onlar, bu tür ürünlerin nisab miktarının nasıl tespit edileceğine dair açıklamada bulunmamışlardır. Ancak habbeli ürünlerin, tahılların, kuru baklagillerin, kuru yemişlerin ve kuru meyvelerin vesk ile ölçüldüklerini ifade etmişlerdir. Böylece veskin bu kuru ürünlerin ölçümünde kullanıldığı, yaş meyve ve sebzelerin ölçümünde kullanılmadığına işaret etmişlerdir. Nitekim zekâta tabi tuttukları üzüm ve yaş hurmanın kuru hallerinin vesk ile ölçülüp nisablarının belirleneceğini söylemişlerdir. Dolayısıyla yaş meyve ve sebzeleri zekâta tabi tuttuğumuz takdirde bunların nisablarını vesk ile belirlemek doğru olmayacaktır.

90 eş-Şeybânî, *el-Asl*, thk. Muhammed Boynukalın (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2012), 7/567; Kâsânî, *Bedâiu 's-sanâi'*, 2/60.

91 Burhânüddîn el-Buhârî, *el-Muhîtu'l-Burhânî*, thk. Abdülkerim Sâ'im el-Cündî (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2004) 2/329.

92 Kâsânî, *Bedâiu 's-sanâi'*, 2/60.

93 Kâsânî, *Bedâiu 's-sanâi'*, 2/61.

Yaş meyve ve sebzelerin Hz. Peygamber döneminde ve daha sonraki dönemlerde vesk ile ölçüldüklerine rastlanmamıştır. Nitekim veskin anlamını açıklayan âlimler, tahıllar ve kuru meyvelerin ölçülmesinde kullanıldığına atıf yapmışlardır.⁹⁴ Ayrıca yaş meyve ve sebzelerde zekâtın vacip olmadığını söyleyen fakihler, bu ürünlerin vesk ile miktarlarının belirlenmediğine dikkat çekmişlerdir. Nitekim *Mealimu's-Sunen* yazarı Hattâbî (ö. 388/998), Hz. Peygamber'in “Beş veskten az olan ürün zekâta tabi değildir” hadisinden hareketle fakihlerin vesk ile ölçülemeyen meyve ve sebzeleri zekâttan muaf tuttuklarını belirtmiştir.⁹⁵ Hanbelilere göre ölçülebilen ve kurutulabilen tüm ürünler zekâta tabidir. Bu ürünlere örnek olarak; buğday, arpa, pirinç, mısır ve çavdar gibi tahıllar; mercimek, bakla, fasulye gibi kuru baklagiller; üzüm, hurma ve kayısı gibi kurutulabilen meyveler; badem, fındık ve fıstık gibi kuru yemişler ve kimyon gibi baharatlar zikredilebilir. Onlara göre bu zikredilenler dışındaki meyve ve sebzeler, vesk ile ölçülme ve kurutulma şartlarını taşımadıklarından zekâta tabi değildir.⁹⁶ Bu çerçevede portakal, elma, muz, karpuz gibi vesk ile ölçülemeyen ürünlerde zekâtın vacip olmadığı dile getirilmiştir. Nitekim onlara göre, beş veskten az olan ürünün zekâta tabi olmayacağını belirten hadis, keylî olmayanlarda zekâtın vacip olmadığına delalet etmektedir.⁹⁷

Fakihlerin vesk ile ölçülen ve ölçülemeyenler konusundaki değerlendirmelerinden de anlaşıldığına göre tahıllar, kuru baklagiller, kuru yemişler ve kuru halleri bulunan meyvelerin zekât nisabı vesk ile belirlenmektedir. Yaş meyve ve sebzeler ile pamuk gibi esnek ürünler ise vesk ile ölçülmemektedir. Bu tür ürünlerin zekât nisabının nasıl belirleneceğine dair farklı görüşler zikredilmiştir. Bu görüşleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

a. Ebu Hanife, tarım ürünlerinde nisabı şart koşmadığı için bu konuda açıklamada bulunmamıştır.⁹⁸

b. Şafii fakihler; buğday, arpa, pirinç gibi tahıllar ile kurutulabilen üzüm ve hurmayı zekâta tabi tutmuşlardır.⁹⁹ Bunun dışındaki meyve ve sebzelerin ise zekâta tabi olmadığını savunmuşlardır. Aynı şekilde keylî olmayan pamuk, safran ve bal

94 Cengiz Kallek, “Vesk”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Erişim Tarihi: 04.06.2021, <https://islamansiklopedisi.org.tr/vesk>.

95 el-Hattâbî, *Me'âlimü's-Sünen* (Halep: Matbaatu'l-ilmîyye, 1932), 2/14.

96 İbn Kudâme, *el-Mugnî*, 3/2-3.

97 el-Muhtâr eş-Şenkîfî, *Şerhu Zâdi'l-mustakni'*, Erişim Tarihi: 10.08.2021 <https://al-maktaba.org/book/32577/1717>; İbn Bâz, Erişim Tarihi: 10.08.2021 <https://binbaz.org.sa/fatwas/9685/%D8%AD%D9%83%D9%85->.

98 Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, 2/59.

99 el-Heytemî, *el-Minhâcü'l-ğavîm*, 223-224.

gibi tarım ürünleri; saklanabilir gıda maddesi (kût ve iddihâr) olmadıklarından onlara göre zekâta tabi değildir.¹⁰⁰ Dolayısıyla bu malların nisablarının nasıl tespit edileceğine dair açıklamalarda bulunmamışlardır.

c. Ebu Yusuf'a göre vesk ile ölçülmeyen tarım ürünlerinin nisabı kıymetlerinden hareketle belirlenir. Bu ürünler, veskle ölçülen hububattan nisab miktarı değeri en düşük olanın nisab değerine ulaştığında zekâta tabi olur.¹⁰¹ Bu görüşe göre pamuğun zekât nisabını şu şekilde belirlemek mümkündür: Hububattan nisab miktarı değeri en düşük olanı arpa kabul edildiği takdirde ve arpanın nisab miktarı da 484 kg ise şöyle hesaplama yapılabilir: Arpanın bir kilogramı 1,95 TL değerinde olduğu varsayıldığında 484 kg arpa, 943,8 TL'ye denk gelecektir. Buna göre pamuk bu değere ulaştığında zekâta tabi olur. Ebu Yusuf nisab miktarlarının rey ile belirlenemeyeceğini; vesk ile ölçülebilenlerin bu hacim ölçüyle nisabının belirleneceğini, vesk ile ölçülemeyenlerin ise nisablarının ticaret mallarında olduğu gibi değer üzerinden tespit edileceğini savunmuştur.¹⁰² Ebu Yusuf'un değeri en düşük olanın nisabını, bu tür tarım ürünlerinin nisabını belirlemede ölçü olarak kullanması fakirin hakkını gözetmesi sebebiyledir.¹⁰³

ç. İmam Muhammed'e göre vesk ile ölçülmeyen bu ürünlerin nisabı, ölçüldükleri en büyük ölçü birimi esas alınarak belirlenir. Örneğin pamuğun en büyük ölçü birimi himl kabul edildiğinde, pamuk 5 himl miktarına ulaştığında zekâta tabi olur.¹⁰⁴ Çünkü diğer ürünlerde veskin esas alınma sebebi, bunların en büyük ölçü birimi olmasıdır. Ancak Ebu Yusuf, bu görüşe katılmamakta, nasların zekât nisabını veskle belirlemesi sebebiyle başka bir ölçü birimini kullanmayı doğru bulmamaktadır. O, vesk ile ölçülebilenlerin nisablarının vesk ile belirleneceğini, böylece nassın hükmüne hem şeklen hem manen riayet edileceğini; vesk ile ölçülemeyenlerin ise vesk ile ölçülenlerin değeri üzerinden nisablarının belirleneceğini, böylece nasta belirtilen hükme şeklen riayet edilmese de manen riayet edilmiş olacağını söylemektedir.¹⁰⁵ Ancak vesk dışında bir ölçü aleti zekât nisabında esas alındığında ise ne şekil ne de mana itibarıyla nasta belirtilen hükme riayet edilmiş olacaktır. Karadâvî de İmam Muhammed'in görüşü esas alındığında her bölgenin hacim ölçü birimleri farklılaştığından nisab miktarlarının net olarak belirlenemeyeceğini; ihtilafa ve karışıklığa sebep olacağını belirtmiştir.¹⁰⁶

100 en-Nevevî, *Ravdatü 'l-tâlibîn*, 2/231.

101 Kâsânî, *Bedâiu 's-sanâi'*, 2/61.

102 Serahsî, *el-Mebsût*, 3/16.

103 Karadâvî, *Fıkhu 'z-zekât*, 373.

104 Serahsî, *el-Mebsût*, 3/16.

105 Kâsânî, *Bedâiu 's-sanâi'*, 2/61.

106 Karadâvî, *Fıkhu 'z-zekât*, 373-375.

d. Bazı fakihlere göre vesk ile ölçülmeyenlerin nisabı 1600 rıttır. Bunlar keyl ile ölçülmediklerinden nisabları ağırlıkları üzerinden tespit edilir.¹⁰⁷ Dolayısıyla ağırlık ölçü birimi rıtl ile belirlenen buğday nisabının bu tür ürünler için de geçerli olduğu iddia edilmektedir. Ancak İbn Kudâme'nin de haklı olarak itirazda bulunduğu gibi bu görüş dayanaktan yoksundur.¹⁰⁸ Zira buğday için belirlenen nisab miktarının diğer ürünler için geçerli kılınmasının makul bir gerekçesinin olmadığı görülmektedir. Nitekim vesk ile ölçülen ürünlerin ağırlıkları birbirinden farklılaşmaktadır. Diğer ürünlerin ağırlık biriminde karşılığının değil de buğdayın karşılığının tercih edilme gerekçesi bulunmamaktadır.

e. Bazılarına göre ise bu ürünlerde nisab şartı aranmaz, ürün az da olsa zekâta tabi olur. Bu görüşün de dayanaktan yoksun olduğu görülmektedir.¹⁰⁹ Zira diğer tarım ürünlerinde zenginliğin ölçütü olarak değerlendirilen nisabın bu ürünlerde şart koşulmamasının makul bir sebebi bulunmamaktadır.

Din İşleri Yüksek Kurulu'nun konuyla ilgili kararında Ebu Yusuf'un görüşüne atıfta bulunularak saklanabilir olmayanların, saklanabilir tarım ürünlerinden değeri en düşük olanın nisab miktarına ulaştığında zekâta tabi olacağı belirtilmiştir.¹¹⁰ Ancak bu kararda belirtilen hususların kapsayıcı olmadığını düşünmekteyiz. Nitekim pamuk saklanabilir olmakla birlikte vesk ile ölçülemediğinden değer esas alınarak nisabı belirlenir. Zira saklanabilir olup olmama, Sahibeyn'e göre ürünün zekâta tabi olup olmasının ölçüsüdür. Ürünün nisabının değer üzerinden belirlenme sebebi ise vesk ile ölçülememesidir. Dolayısıyla kararda, vesk ile ölçülmeyenlerin değer üzerinden nisablarının tespit edileceği belirtilmeliydi.

Kanaatimizce veskle ölçülmeyenlerin nisablarının değer esas alınarak belirleneceği şeklindeki Ebu Yusuf'un görüşü zikredilen gerekçeler sebebiyle tercihe şayandır. Zira bölgelerin ölçü birimleri birbirinden farklılaşmaktadır. Dolayısıyla İmam Muhammed'in görüşü esas alındığında zekât nisabı bölgeden bölgeye değişecektir. Örneğin Karadâvî'nin belirttiği üzere pamuk ölçmekte kullanılan kantar yöreden yöreye değişmektedir. Ayrıca zaman içerisinde ölçü birimlerinde değişiklikler meydana gelebilmektedir. Zekât nisabında belirsizlikler olması da uygun değildir. Zira her bölgenin ölçü birimlerinin birbirinden farklı olması sebebiyle kişiler hangi ölçülere göre zekâtlarını belirleyecekleri konusunda tereddütler yaşayabilecektir.

107 İbn Kudame, *el-Muğnî*, 3/8-9; Karadâvî, *Fıkhü'z-zekât*, 374.

108 İbn Kudame, *el-Muğnî*, 3/8-9.

109 İbn Kudame, *el-Muğnî*, 3/8-9.

110 Din İşleri Yüksek Kurulu, Erişim Tarihi: 14.06.2021, <https://kurul.diyaret.gov.tr/Cevap-Ara/414/toprak-urunlerinin-zekati-nasil-verilir-?enc=QisAbR4bAkZg1HIImMxXRn5PJ8DgFEAoa2xtNuyterRk%3D>.

Zekât nisabı konusunda standart miktarlar belirlemek açısından da Ebû Yusuf'un görüşünü tercih etmek daha isabetli olacaktır.

Karadâvî, Ebu Yusuf'un kıymeti en düşük olanın esas alınması yönündeki görüşüne katılmamaktadır. Zira bu durumda mal sahiplerinin zor duruma gireceğini ve haklarının ihlal edileceğini belirtmektedir. Bunun yerine, bu ürünlerden nisab miktarı değeri orta seviyede olanların esas alınmasının isabetli olacağını ifade etmektedir. Nisab miktarı değeri orta seviyede olan tarım ürünleri bölgeden bölgeye farklılık gösterdiğinden bunlar bölgedeki ilim adamları tarafından belirlenecektir.¹¹¹ Beytü'z-zekât da Karadâvî gibi değeri orta seviyede olan üründen hareketle nisabın belirleneceğini söylemiştir.¹¹² Kanaatimizce de değeri orta seviyede olan ürünün esas alınması daha doğru olacaktır. Zira naslarda hangi ürünün esas alınacağı belirtilmemiştir. Fakihler ictihadda bulunarak çözüm üretmişlerdir. Bu durumda değeri orta seviyede olan ürün esas alındığında hem fakirin hem de zekât mükelleflerinin hakları gözetilecektir. İslam dini fakirin hakkını gözettiği gibi mal sahibinin hakkını da gözettiğinden iki tarafın maslahatına olan bu görüşün esas alınmasının daha isabetli olacağını düşünmekteyiz. Kaldı ki mal sahibinin de fakir olması mümkündür. Zekât alan fakirin hakkının korunmasında gösterilen titizlik, zekât mükellefi olan fakirin mağdur olmasına yol açabilir. Hz. Peygamber de zekât memurlarından mal sahiplerinin haklarını gözetmelerini istemiş, orta kalitedeki malları almalarını istemiştir.

Karadâvî, nergis ve safran gibi pahalı olan ve buğday kadar bol ürün vermeyen bitkileri vesk ile ölçülmeyen ürünlere kıyas etmiş; bunların zekât nisablarının değer üzerinden tespit edileceği sonucuna varmıştır. Ona göre bu ürünler, buğday, pirinç gibi ürünlerin nisabı olarak belirlenen 653 kg tahılın değerine ulaştığında zekâta tabi olacaktır.¹¹³ Ancak Karadâvî'nin 653 kg'yi tüm ürünlerin zekât nisabı olarak ortaya koyması isabetli değildir. Zira her ürünün nisabı, ağırlık ölçü biriminde birbirinden farklıdır. Dolayısıyla bunun yerine, değeri orta seviyede olan ürünün nisab miktarına denk geldiğinde zekâta tabi olacağını belirtmesi daha uygun gözükmektedir.

111 Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât*, 375.

112 Beytü'z-zekât el-Kuveytiyye, *Ahkâm ve fetâvâ'z-zekat*, 105.

113 Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât*, 375.

Sonuç

Bu çalışmada farklı tarım ürünlerinin zekât nisabları çağdaş ölçü birimleriyle belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışma neticesinde elde edilen sonuçları şu şekilde özetlemek mümkündür:

1. Her ne kadar bazı fakihler zekât nisabının ağırlık ölçü birimlerine göre tespitini isabetli görmüyorsa da kanaatimizce tarım ürünlerinin nisabı yaygın örf de dikkate alınarak günümüz ağırlık birimlerine göre yeniden belirlenmelidir. Çünkü günümüzde tarım ürünlerinin miktarları ağırlık ölçü birimlerine göre belirlenmektedir. Bu sebeple çalışmamızda farklı tarım ürünlerin zekât nisabları günümüz ağırlık ölçü birimlerine göre tespit edilmeye çalışılmıştır.

2. Bazı fakihler ve fetva kurulları günümüz ağırlık birimlerine göre sadece buğdayın zekât nisabını belirlemiş, bu nisab miktarının diğer ürünler için de geçerli olduğunu söylemişlerdir. Her ürünün ağırlık biriminde karşılığı değiştiğinden dolayı buğday için belirlenen nisab miktarını tüm ürünler için geçerli kılmanın uygun olmadığı görülmüş, her ürünün zekât nisabı ayrı ayrı tespit edilmiştir.

3. Müd, sâ' ve veskin günümüz ölçü birimlerindeki karşılıklarının orta büyüklükteki avuçların aldığı buğdaydan hareketle tespit edileceği yönündeki görüş değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bu görüş esas alınarak zekât nisabı tespit etmek amacıyla 31 kişiyle deney yapılmış, avuçlarının ne kadar ağırlıkta buğday aldığı tespit edilmiş ve bunların ortalaması alınmıştır. Bu ölçü birimi esas alınarak sâ' ve veskin karşılıkları da belirlenmiştir. Aynı zamanda diğer ürünlerin zekât nisabları tespit edilmeye çalışılmıştır. Yaptığımız incelemeler sonucunda bu yöntemden hareketle zekât nisabı belirlemenin isabetli olmadığı sonucuna varılmıştır.

4. Müd, sâ' ve veskin ne kadar rıtlı eşit olduğu hususunda Hanefiler ve cumhurun ihtilafına değinilmiş, delillerinin daha kuvvetli görülmesi sebebiyle cumhurun görüşü tercih edilmiştir.

5. Cumhura göre tarım ürünlerinin zekât nisabını ağırlık ölçü birimlerine göre belirlemeye çalışan çağdaş fakihlerin, Necmeddin el-Kürdî veya Karadâvî'nin görüşünü benimsedikleri görülmüştür. Çalışmamızda her iki görüşe göre de tarım ürünlerinin zekât nisabları belirlenmiştir. Aynı zamanda, bu görüşlere göre dirhem, dinar, rıtl, müd, sâ' ve veskin günümüz ölçü birimlerinde karşılıkları tespit edilmiş ve tablo halinde sunulmuştur. Dirhem'in ağırlık birimindeki karşılığında hareketle tespit edilmiş bulunan Necmeddin el-Kürdî'nin görüşü delilleri daha kuvvetli olduğu için tercih edilmiştir.

6. Bu çalışmada Hanefilerin görüşlerinden hareketle de eski ölçü birimlerinin gram karşılıkları belirlenmiştir. Aynı zamanda tarım ürünlerinin zekât nisabı tespit

edilmiştir. Fakihlerin çoğunluğunun vardıkları sonuçlarla aralarında önemli farkların olduğu gözlemlenmiştir.

7. Vesk ile ölçülemeyen ürünlerin zekât nisabları belirlenmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede önce vesk ile ölçülemeyen ürünler tespit edilmiştir. Pamuk, şeker pancarı ve bal gibi ürünlerin vesk ile ölçülmedikleri belirtilmiştir. Ayrıca yaş meyve ve sebzelerin veskle ölçülmedikleri sonucuna ulaşılmıştır. Bu ürünlerin nisablarının değerleri üzerinden belirleneceği yönündeki Ebu Yusuf'un görüşü tercih edilmiş, ancak değeri orta seviyede olan ürünün esas alınmasının daha isabetli olacağı kanaatine varılmıştır.

8. Ölçümler, Toprak Mahsulleri Ofisi laboratuvarında ve kuruyemişçilerde hassas terazilerle yapılmıştır. Ölçümü yapılan ürünün cinsi, yöresi, ürünün hasattan sonraki bekleme süresi, kullanılan ölçü aletlerinin hassaslık dereceleri gibi birçok faktör ölçümlerin sıhhatini etkileyecektir. Yaptığımız çalışmalar bu alan için ilklerden olması itibarıyla önemlidir; ancak bu konuda daha geniş zaman ve mekanlı ölçümlerin yapılmasında fayda görülmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Afâne, Hüsameddin b. Mûsâ, Fetâva Yes'elunke, Filistin: Mektebetü Dendis, 2006-2009.
- Ali Cuma Muhammed, *el-Mekâyil ve 'l-mevâzinu 'ş-şer'î yye*, Kahire: Dâru'r-risâle, 2009.
- Ali Paşa Mübârek, *el-Mizân fi 'l-akyise ve 'l-mekâyil ve 'l-evzân*, Kahire: Matbaatu'l-Emiriyye, 1892.
- Beytü'z-zekât el-Kuveytiyye, *Ahkâm ve fetâvâ 'z-zekât ve 'sadakât ve 'n-nuzûr ve 'l-keffârât*, y.y, 2019.
- Buhûfî, Mansûr b. Yûnus b. Salâhuddîn, *Keşşâfû 'l-kınâ 'an metni 'l-İknâ'*, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-ilmîyye, t.y.
- Burhânüddîn el-Buhârî, Mahmûd b. Ahmed b. Abdilazîz, *el-Muhîtu 'l-Burhânî*, thk. Abdulkerîm Sâim el-Cündî, Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 2004.
- Dâru'l-iftâi'l-Mısriyye, *Fetâvâ Dâru 'l-iftâi 'l-Mısriyye*, Erişim Tarihi: 30.08.2021
<https://al-maktaba.org/book/432/4345#p1>.
- Desûkî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *Hâşiye 'ale 'ş-Şerhi 'l-kebîr*, b.y.: Dâru'l-fikr, t.y.
- Din İşleri Yüksek Kurulu, Erişim Tarihi: 14.06.2021, <https://kurul.diyaret.gov.tr/Cevap-Ara/414/>

- toprak-urunlerinin-zekâti-nasil-verilir-?enc=QisAbR4bAkZg1HImMxXRn5PJ8DgFEAoa2xtNuyterRk%3D.
- ... .., Erişim Tarihi: 05.08.2021, <https://kurul.diyaret.gov.tr/Cevap-Ara/419/urun-elde-etmek-icin-yapilan-masraflar--osur-verilirken-dikkate-alinir-m?enc=QisAbR4bAkZg1HImMxXRn5PJ8DgFEAoa2xtNuyterRk%3D>.
- Ebu bekr Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin el-Horosanî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkadir Atâ, Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 2003.
- Ebü Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî, *es-Sünen*, thk. Şuayb Arnavut, Dâru Risâle el-âlemiyye, 2009.
- Ebü Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm el-Herevî, *Kitâbü'l-embâl*, thk. Halil Muhammed Herrâs, Beyrut: Dâru'l-fikr, t.y.
- Ebü'l-Hüseyin Ahmed b. Fâris er-Râzî, *Mu'cemü mekâyisi'l-luğa*, thk. Abdusselâm Muhammed Harun, Dâru'l-fikr, 1979.
- Ercal, Mehmet, "Toprak Mahsüllerinin Zekâtı: Öşür", *İHAD*, 9, (2007), 9-36.
- Feyyûmî, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed, *el-Mişbâhu'l-münîr fî garibi's-şerhi'l-kebîr li'r-Râfi'î*, Beyrut: el-Mektebetü'l-ilmîyye, t.y.
- Fetâvâ'l-İcneti'd-dâ'ime li'l-buhûsi'l-ilmîyye ve'l-iftâ, ed. Abdurrezzak ed-Duveys, Riyad: İdarâtü'l-buhûsi'l-ilmîyye ve'l-iftâ, t.y.
- Fîrûzâbâdî, Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'küb b. Muhammed, *el-Kâmûsü'l-muhîf ve'l-ķabesü'l-vasîf el-câmî 'limâ zehbe min luğati'l-'Arab şemâif*, Beyrut: Müessesetü er-Risale, 2005.
- Gâlib Muhammed Ukerrîm, Mulhaku'l-mevâzin ve'l-mekâyil ve'l-etvâl, Erişim Tarihi: 10.06.2021, <https://ebook.univeyes.com/131419/pdf-%D9%85%D9%84%D8%AD%D9%82->
- Halîd b. Saad b. Muhammed es-Sirhîd, *es-Sâ'u'n-Nebevî Tahdîduhu ve'l-Ahkâmu'l-Fikhiyye el-Mutealika bihi*, Riyad: Dâru Tavk, 2010.
- Hattâbî, Ebü Süleymân Hamd (Ahmed) b. Muhammed, *Me'âlimü's-Sünen*, Halep: Matbaatu'l-ilmîyye, 1932.
- Arşifu mültekâ ehli'l-hadis*, 53/346, Erişim Tarihi: 10.06.2021 <https://al-maktaba.org/book/31621/26348#p1>
- İbn Hacer el-Heytemî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed, *el-Minhâcü'l-ķavîm*, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmîyye, 2000.
- Hınz, Walther, *İslâm'da ölçü Sistemleri*, çev. Acar Sevim, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1990.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz ed-Dımaşkî, *Reddü'l-Muhtâr 'ale'd-Dürri'l-Muhtâr*, Beyrut: Daru'l-Fikr, 1992.
- İbn Bâz, Abdülaziz b. Abdullah, *Mecmûu Fetâvâ İbn Bâz*, Erişim Tarihi: 03.08.2021, <https://al-maktaba.org/book/21537/7276#p1>
- ....., Erişim: 08.07.2021 <https://binbaz.org.sa/fatwas/9685/%D8%AD%D9%83%D9%85->
- İbn Hazm, Ebü Muhammed Alî b. Ahmed el-Endelüsî, *el-Muhallâ*, Beyrut: Dâru'l-fikr, t.y.
- İbn Kudâme, Muvaffakuddîn Ebü Muhammed Abdullâh b. Ahmed, *el-Mugnî*, Mektebetü'l-Kahire, 1968.
- İbn Kudâme, Ebu'l-Ferec Abdurrahmân b. Muhammed el-Makdisî, *eş-Şerhu'l-kebîr 'alâ metni'l-Mukni'*, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, t.y.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânu'l-'Arab*, Beyrut: Dâru Sâdir, 1404/1983.

- İbn Müflih, Ebû İshâk Burhânüddîn İbrâhîm b. Muhammed b. Abdillâh er-Râmînî, *el-Mübdî ' fi şerhi 'l-Mukni'*, Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-İlmiyye, 1997.
- İbnü'l-Esîr, Ebû's-Seâdât Mecdüddîn el-Mübârek b. Esîrüddîn Muhammed el-Cezerî, *en-Nihâye fi garîbi 'l-hadîs ve 'l-eşer*, thk. Tâhir Ahmed ez-Zâvî - Mahmud Muhammed et-Tanâhî, Beyrût: el-Mektebû'l-İlmiyye, 1979.
- İbn Üseymin, Muhammed b. Salih, *Fetâvâ Erkânî 'l-İslâm*, Riyad: Dâru's-Süreyyâ, 1424/2003.
- Güneç, Halil, *Büyük Şafî İlmihali*, İstanbul: Umut Matbaacılık, 1998.
- el-Harîrî, Muhammed b. Ali "Evrâku'n-nukûd ve nisâ' bu'l-varaki'n-nakdî", *Mecelletü 'l-buhûsu 'l-İslâmiyye*, 99/39.
- Kâdî, Abdulvehhâb b. Ali el-Beğdâdî. *Uyûnü 'l-Mesâil*, thk. Ali Muhammed İbrahim Bûrîbe. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1430/2009.
- Kal'acî, Muhammed Revvâs - Ka'nîbî, Hâmid Sâdık, *Mu'cemu luğati 'l-fukahâ*, Dâru'n-Nefâis, 1988.
- Kallek, Cengiz "Vesk", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Erişim Tarihi: 04.04.2021 <https://islamansiklopedisi.org.tr/vesk>.
- ... .., "müdd", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Erişim Tarihi: 04.04.2021 <https://islamansiklopedisi.org.tr/mud>.
- ... .., "Ritl", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Erişim Tarihi: 04.04.2021 <https://islamansiklopedisi.org.tr/ritl>.
- Karâvî, Yusuf, *Fıkhu 'z-zekât*, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1973/2005.
- Karâfî, Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs, *ez-Zehîra*, thk. Muhammed Haccî - Saîd A'Râb - Muhammed Bû Hubze, Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1994.
- Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd, *Bedâiu 's-sanâi ' fi tertîbi 'ş-şerâi'*, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1986.
- el-Kudûrî, Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr, *et-Tecrîd*, thk. Muhammed Ahmed Sirâc - Ali Cumâ Muhammed, Kahire: Dâru's-selâm, 2006.
- el-Kürdî, Muhammed Necmeddin, *el-Mekâdiru 'ş-şer'îye ve 'l-Ahkâmu 'l-fikhiyye el-muteallika bihâ*, Kahire: b.y., 2005.
- Lutfî Ulyân Osman, Zekâtu mâ yahrucu mine'l-ardi, *Camiatu el-Kurâni 'l-kerîm ve 'l-ulûmi 'l-İslâmiyye, Kulliyetu 'l-dirâsâti 'l-ulyâ*, 1997.
- Mâcîd Ebû Ruhayye, "zekâtu 'z-zurûi ve 's-simâr", *Beytü 'z-zekât el-Kuveytiyye*, Erişim Tarihi: 10.08.2020 <https://webapps.zakathouse.org.kw/pdf/qazaya.pdf>.
- el-Mâverdi, Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed, *el-Hâvi 'l-kebîr*, thk., Adil Ahmet Abdülmevcud - Ali Muhammed Muavvez, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1999.
- el-Menî', Abdullah b. Süleyman, "Bahsun fî tahvîli'l-mevâzini ve 'l-mekâyili'ş-şer'î yye ila el-mekâdiri'l-muasıra", *Mecelletü 'l-buhûsu 'l-İslâmiyye*, 59/25.
- Meydânî, Abdülganî b. Tâlib el-Guneymî, *el-Lübâb fi şerhi 'l-Kitâb*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamid, Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, t.y.
- Muhammed Visâm, Erişim Tarihi: 10.08.2021, <https://www.elbalad.news/2180500>.
- en-Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî, *Ravdatü 't-tâlibîn*, thk. Züheyr Şâviş, Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1412/1991.
- ... .., *el-Îcâz fi Şerhi Süneni Ebi Dâvûd es-Sicistânî*, thk. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasen Âl Selmân, Ammân: ed-Dâru'l-Eseriyye, 2007.

... .. , *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb*, b.y.: Dâru'l-fikr, t.y.

Râfîi, Ebû'l-Kâsım Abdülkerîm b. Muhammed b. Abdilkerîm, *Fetħu'l-'azîz fi Şerhi'l-Vecîz*, Dâru'l-fikr.
er-Rays, Muhammed Diyâuddîn, *el-Harâc ve 'n-nuzumu'l-mâliyye li'd-devleti'l-İslâmiyye*, Kahire:
Dâru'l-Maârif, 1969.

Remlî, Şemsüddîn Muhammed b. Ebu'l-Abbâs, *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc*, Beyrut:
Dâru'l-Fikr, 1404/1984.

er-Ruaynî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed el-Hattâb, *Mevâhibü'l-celîl li-şerhi Muhtasarı Halîl*,

Dâru'l-fikr, 1992.

Sahillioğlu, Halil, "Dirhem", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Erişim Tarihi: 31.07.2021 <https://islamansiklopedisi.org.tr/dirhem>.

Sunduku'z-zekât Lübnân, Erişim Tarihi: 10.07.2021 <https://idsb.org/tr/listings/sundukuz-zekât-fi-lubnan-lubnan/>.

eş-Şenkîti, Muhammed b. Muhammed el-Muhtâr, *Şerhu Zâdi'l-mustakni'*, Erişim Tarihi: 10.08.2021
<https://al-maktaba.org/book/32577/1717>.

eş-Şeybânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hasen b. Ferkad, *el-Asl*, thk. Muhammed Boynukalın,
Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2012.

Şirbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb el-Kâhirî, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-Minhâc*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-ilmîyye, t.y.

Zuhaylî, Vehbe, *Beytü'z-zekât el-Kuveytiyye*, Erişim Tarihi: 01.07.2021, <https://webapps.zakathouse.org.kw/pdf/qazaya.pdf>

Zekerîyyâ Abdurrezzak el-Mısırî, "zekâtu'z-zurûi ve's-simâr", *Beytü'z-zekât el-Kuveytiyye*, Erişim Tarihi: 10.08.2020, <https://webapps.zakathouse.org.kw/pdf/qazaya.pdf>.

